Abmyłki ŭ druku.

Staronka:	Radok:	Nadrukowana:	Tréba:
3	13 źw.	hutaruk	hutarak
5	2 żw.	knižku	knižki
5	4 źn.	pa biełarusku	pabiełarusk
9	4 źn.	Dziéla	Dziela
10	2 źn.	bociech.	bociech,
10	1 źn.	sakataci,	sakataci.
34	6 żw.	ale,	ale —
35	2 źn.	haławié	haławé
64	7 źn.	baruć	biaruć

BIEŁARUSKAJA HRAMATYKA

dla škoł.

Napisaŭ kandydat filolohii Pietrahr. Uniwer.
B. Taraškiéwič.

Wydańnie „Biełaruskaha Kamitétu".

WILNIA
Drukarnia M. Kuchty.
1918 h.

Ad aŭtara.

Dahétul biełaruskaja literaturnaja mowa raźwiwałasia tolki pawodłuh swaich najahulniéjšych prawoŭ, jakija byli najbolš dla jajé charaktérnymi i ad katorych jana nie adstupała. Šmat jakija pytańni zastawalisia biez adkazu. Nia było adnolkawaha práwapisu. Ničoha dziŭnoha. Pakinuŭšy daŭno parwanyja i zaniapaŭšyja tradycyi staraświéckaje biełaruščyny, mowa nowaha piśmienstwa adrazu pačała bujna ŭzrastać z narodnaha karéńnia. A narodnaje karéńnie—jano wiélmi bahataje. I nia hlédziačy na wialikuju sucélnaść usiajé biełaruskaje mowy, jana maje, jak i kožnaja inšaja mowa, kolki asobnych, wyraźniéj aznačanych hutaruk. Kožnaja hutarka dabiwałasia, kab zaniać pačésnaje miéjsca ŭ našym piśmienstwie. Dziéla hétaha—i roznyja, časta pamiž saboj niazhodnyja, sposaby pisańnia.

Tréba było času, kab samo žyćcio pakazała, jakaja hutarka maje najbolš siły i zdatnaści na toje, kab zrobicca *asnowaj* literaturnaje mowy.

Tréba było času, kab prajawilisia ŭ piśmienstwie ŭsié, jakija tolki jość u asobnych hutarkach, čysta biełaruskija asobnaści.

Biaz hétaha nie mahło być nijakaje choć bolš miénš zakončanaje hramatyki, nie mahło być i stałaha, jasnaha prawapisu. Bo hramatyka pawinna tolki zamacawać i padraŭniać tyja linii, jakija sama mowa ŭžo naznačyła.

Mnié zdajécca, što hétyja linii i charaktérnyja asobnaści ŭžo aznačylisia, dziéla čaho ja i adważyŭsia wypuścić u świét «Biełaruskuju hramatyku».

U asnowie jajé lažyć najbolš charaktérnaja i najbolš čystaja hutarka biełaruskaje mowy, što maje ćwiordaje *r* i wialikaje akańnie.

Ale akańnie ahraničana niekatorymi razami, da čaho prymušaje nas doŭhaja praktyka našaha piśmienstwa.

Prymajucca i ŭsié druhija charaktérnyja asobnaści biełaruskaje mowy, jakija prawodzilisia dahétul u našych wydańniach.

Ad pryniataje tradycyi adchilajusia tolki tady, kali hétaha wymahaje jasnaść systémy abo čystaść mowy.

Zusim nowaha ničoha nia ŭwodžu.

Adnolka-ž nia dumaju—što žyćcio nia zrobić z časam značnych źmiénaŭ. Budziem tolki miéć nadziéju, što nie zališna wialikija i što ŭsio najważniéjšaje zroblena dobra.

Patréby školy prymusili mianié adkinuć usio toje, što miéła bolš čysta nawukowaje značéńnie, jak praktyčnaje. Ja ŭwieś čas nie wypuskaŭ z wačéj *pedahohičnuju staranu* knižku.

Maju nadziéju, što ŭ budučynie lépšy čas pazwolić mnié wypuścić paŭniéjšuju i bolš nawukowuju hramatyku biełaruskaje mowy.

Kančajučy, dziakuju ŭsim, chto mnié słužyŭ radaju i krytykaj.

A najbolš majmu dobramu wučycielu, **akadémiku A. A. Šachmatowu**, katory za ŭwieś čas maich uniwersytéckich nawuk i paśla paddawaŭ mnié achwoty napisać biełaruskuju hramatyku i niaspynna kirawaŭ majoju pracaju.

Pryjaznamu ziemlaku **akadémiku E. Karskamu** ščyry i wialiki dziakuj za jaho ŭwahu i značnuju pomač (jon prahlédziŭ maju pracu i daŭ wialikšuju častku biełaruskaj hramatyčnaj terminolohii).

Nie mahu nia ŭspomnić i **dokt. Rudolfa Abichta**, profésara sławianskich mowaŭ u Bresłaŭskim Uniwersytécie, bo jaho dumki ab biełaruskaj mowie, piśmy, pisanyja pa biełarusku da maich pryjacielaŭ u Wilni, i knižka „Prosty sposab stacca ŭ karotkim časie hramatnym“, pierakanali mianié ŭ tym, što ja staju na prawilnaj darozie.

B. Taraškiéwič.

Wilnia
13 žniŭnia 1918 h.

I.

Huki.

§ 1. Słowa, skład, nacisk. Słowa dziélicca na *składy:* wa-da, cha-ta, do-la, sia-kié-ra, ra-ni-ca. Słowa moža być *adnaskładowym*, kali ŭ im adzin skład (dom, stoł, koń), *dwuchskładowym* (wa-da, ziar-nio) i *šmatskładowym* (pie-ra-ro-bic-ca).

Kali na piśmié słowa nie źmiaščajecca ŭ adnym radku, to jaho možna pieraniaści ŭ druhi radok, ale tolki tak, kab nie parwać składoŭ (wy-cie-ra-bić). Kancy radka tréba pastawić znak pieranosu.

U kožnym słowie adzin skład wyhawarywajecca hałaśniéj za druhija, z **náciskam:** chá-ta, ka-rá, ká-ra.

Nacisk, kali tréba, aznačajecca znakam ′ nad litaraj.

Zadačka. Raźbić słowy na składy maléńkimi ryskami i aznačyć nacisk

(woś hétak, naprykład: wa-dá, da-ró-ha):

Pažar, ściana, tuman, ahoń, zahon, kaleka, pranik, Maryla, barawik, pawučok, miesiac, žurawiel, jaławiec. Boh bolš maje jak razdaŭ. Skupy dwa razy tracić. Usiaki cyhan swajho kania chwalić.

§ 2. Huki hałosnyja i zyčnyja. Składy možna razłažyć na asobnyja *húki*. Słowa „sol“ možam skazać tak, kab kožny huk u im ciahnuŭsia doŭha: s-o-l. Lohka pačuć, što ŭ hétym słowie try huki. U słowie „ryba“ čatyry huki, u słowie „horka“ piać hukaŭ i h. d.

Huki dziélacca na *hałosnyja* i *zyčnyja*.

Hałosnyja huki: a, o, u, e, y, i.

Zyčnyja: b, c, ć, č, d, dz, dź, dž, f, g, h, ch, k, l, ł, m, n, ń, p, r, s, ś, š, t, w, z, ź, ž.

Pry wymowie hałosnych hukaŭ čuwać hołas, hrudzi dryžać. Ich možna doŭha ciahnuć, piajać. Pry wymowie zyčnych hukaŭ čuwać zyk, a nia hołas.

U składzie pawinien być adzin hałosny huk—kolki hałosnych hukaŭ u słowie, tolki ŭ im składoŭ: stra-cha, pra-lés-ka. Skład moža być i z adnaho tolki hałosnaha huku: a-by, a-lé.

Zyčnych u składzie moža być kolki i moža nia być niwodnaha: straš-ny, a-lé.

Zyčnyja ŭžywajucca tolki razam z hałosnymi*)

Hałosnyja *ŭ* i *j* nia tworać asobnaha składu; daŭ, praŭda, daj, jad, wajna. Z hétaha jany padobnyja da zyčnych. (Huki *ŭ* i *j* časami nazywajuć *paŭhałosnymi*).

Na pačatku słowa dziéla wialikšaje składnaści *u*, *i* zamianiajucca na karotkaje *ŭ*, *j*, kali jany stajać paśla hałosnaha huku pierad zyčnymi: My ŭžo zrobili. Ja jdu da ciabié.

Zadačka. Pierapisać zamianiŭšy kryžyk jakimi tréba litarami:

Hartai zaharali ×sio pole. Jany ×wajšli × chatu. Było × baćki try syny. Baćka × maci ×žo wiarnulisia z pola. Była adna karoŭka dy× tuju waŭki źjéli. A chto tam ×dzié? Chto ×dzié, toj pakłonicca.

---

*) Dziéla hétaha zyčnyja huki nazywajucca jaščé suhałosnymi. Héty nazoŭ niadobry tym, što možna było-b padumać, byccam zyčnyja huki wymaŭlajucca z hołasam.

§ 3. Ćwiordyja i miahkija zyčnyja. Zyčnyja huki mohuć wymaŭlacca ćwiorda i miahka. Ćwiordyja zyčnyja (b, c, č, d, dz, dž, f, g, h, ch, k, ł, m, n, p, r, s, š, t, w, z, ž) čuwać, naprykład, u takich słowach: *b*osy, *c*ép, *č*ysty, *d*ola, ksian*dz*y, ura*dž*aj, *f*yrkać, *g*anak, *h*ość, *ch*ata, *k*oł, *ł*om, *n*yrka, *p*yšny, *r*yś, *s*yn, *š*yroki, *t*yn, *w*oł, *z*orka, *ž*yta.

Hétyja samyja zyčnyja čuwać miahka ŭ takich razoch, jak *b*ić, *c*icha, *dz*ik, *f*ihura, *h*inuć, *ch*itry, *k*inuć, *m*iéjsca, *N*ioman, *p*iać, *s*iém, *w*ić, *z*ima.

Zyčnyja r, ž, č, š zaŭsiody ćwiordyja: répa, zara, žoŭty, čysty, šyroki.

Tak sama niama miahkich *d* i *t*, bo jany źmianiajucca na miahkaje dz i c: dziéń, ciéń, dzik, cicha, dziadźka, pić *(dziékańnie i ciékańnie)*.

Zadačka. Litary, što aznačajuć ćwiordyja zyčnyja, padčyrknuć adnéj ryskaj, a tyja, što aznačajuć miahkija—dźwiuma:

Luli, luli, luli!
Prylaciéli kury,
Siéli na warociech
U čyrwonych bociech.
Stali sakataci,

Što kuračkam daci:
Ci žyta karyta,
Ci jačmiéniu žmiéniu,
Ci bobu karobu.

§ 4. Zwonkija i hłuchija zyčnyja. Zyčnyja mohuć wymaŭlacca *zwonka* (z hołasam) i *hłucha* (biaz hołasu), pryčym zwonkamu adkazwaje hłuchi.

b	p	(baby—papy)
d	t	(dam—tam)
dz	c	(dziéń—ciéń)
dž	č	(chadžu—chaču)
h	ch	(ham—cham)
z	s	(zawu—sawu)
ž	š	(žal—šal)
r		
l	nia majuć padobnych hłuchich.	
ł		
m		
n		

Zadačka. Adnéj ryskaju adznačyć zwonkija huki, dźwiuma hłuchija.

WIASKOWYJA DZIÉCI.

Pusty ŭlétku našy sioły,
Usié na poli za siarpom,
Tolki dziétak kryk wiasioły
Ljécca ŭ wulicach ruččom.

Wiécier kudry ich całuje,
Myje doždž ich blédny twar,
Z imi soniejka žartuje
I ciapło im šlé, jak dar.

Jakub Kołas.

§ 5. Zyčnyja z, s, c, dz nazywajucca *syčačymi.*

Zyčnyja ž, dž, š, č, nazywajucca *šypiačymi.*

Zyčnyja r, ł, l, nazywajucca *płaŭnymi.*

Zyčnyja n, m, nazywajucca *nasawymi.*

§ 6. Wodłuh tych pryładaŭ, jakimi najbolš wymaŭlajucca zyčnyja, ich možna padzialić na

hubnyja: b, w, m, p, f.
jazyčnyja: d, ž, dž, č, š, z, s, c, dz, r, l, ł, n.
hartannyja: h, g, k, ch.

Zadačka. U kožnym słowie apišy ŭsié zyčnyja huki—jakija jany: 1) ćwiordyja ci miahkija; 2) zwonkija ci hłuchija; 3) syčačyja, šypiačyja ci nasawyja; 4) hubnyja, jazyčnyja, hartannyja:

Chto pole troić, toj chléb kroić.
Kali ŭléz u duhu, nie kažy nie mahu.

Kali mužyk z žonkaj swarycca, tady ŭ haršku trasca warycca.

(Pišy u hétkim paradku: 1) chto; ch—ćwiordy, hłuchi, jazyčny i h. d.)

§ 7. Na piśmié huki aznačajucca litarami (bukwami). Usié litary mowy pieraličanyja ŭ stałym paradku nazywajucca abecédaj (azbukaj).

Woś biełaruskaja abecéda:

a, b, c, ć, č, d, e, f, g, h, i, j, k, l, ł, m, n, ń, o, p, r, s, ś, š, t, u, ŭ, w, y, z, ź, ž.

Pobač z *łacinnikaj* užywajecca jaščé *kirylica:*

а, б, в, г, д, е, ё, ж, з, і, й, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ў, ф, х, ц, ч, ш, ы, ь, э, ю, я.

Miahkaść zyčnaha pierad hałosnym aznačajecca litaraj *i*: biada, siéni.

Zyki ł i l majuć asobnyja znaki dla ćwiordaha (ł) i miahkaha (l); dziéla hétaha paśla *ł* nikoli nia moža stajać i, a paśla *l* litara *i* maje značéńnie asobnaha hałosnaha: łyki, młyn; list, leta (nikoli—lietá).

Na kancy słowa i pierad zyčnym miahkaść zyčnaha aznačajecca značkom ʹ źwiérchu litary: hość, kaśba i h. d.

Dla aznačéńnia zykaŭ *dž* i *dz* pi-

šucca pa dźwie litary, ale tréba pamiatać, što wymaŭlajucca jany nie paasobku, a razam: siadžu, siadziéć.

§ 8. Dziéla taho, što ŭ biełaruskaj mowie zyčnyja *ž*, *č*, *š*, *r* ćwiordyja, to pośla ich užywajecca nia *i*, a zaŭsiody *y*: ž*y*ła, č*y*sta, š*y*ła, biar*y*.

Zadačka. Pastawić litary zamiésta kryžyka: r×ba, hr×b, ž×ć, č×sta, š×ła, š×ć, ž×d, ž×ćcio, ž×ta, ž×wioła, r×zyka, r×za, kur×, š×r×nia.

§ 9. Akańnie. Huki *o*, *e* ŭ biełaruskaj mowie čuwać jasna tolki pad naciskam: dóbra, ciópły, lés, céły i h. d. Kali skład nie pad naciskam, to zamiésta *o*, *e* čuwać *a*: dóbry—dabró, ciópły—ciapłó, lés—lasy, cép—capy.

Akańnie najwyraźniéj wystupaje ŭ składzie pierad samym naciskam: lés—lasy. U druhich składoch na miéjscy *e* moža być huk blizki da *i* abo huk niajasny pamiž *a* i *e*—a[e]: lesawik wymaŭlajecca lisawik abo la[e]sawik.

Ab tym, jak tréba pisać pry akańni, hladzi „Prawapis“.

§ 10. Ab składoch nie pad naciskam. U składoch nie pad naciskam znachodzim ry, ły, li ŭ hétakich słowach: dryžéć, hłytać, prahłynuć, tryścinka, tryśnik, brywo, krywi, krywawy, błycha, błychi, drywami, drywiany, kryšyć, krycha, hrymiéć, trybuch, chryścić, trywoha, skryhatać, bryści, jabłyk, jabłyna, bliščéć i inš.

Kali na hétyja składy prychodzicca nacisk, to tady znachodzim ro, ło: drož, trość, browy, kroŭ, błochi, drowy, kroška, hrom, chrost, brod.

Zadačka. Pierapisać wyšejpieraličanyja słowy ŭ druhich formach (napr.: dryžu, dryžéŭ, brywo, brywa, brywu i h. d., ale browy).

§ 11. Padwojnyja zyčnyja. Biełaruskaja mowa maje padwojnyja zyčnyja ŭ takich razoch:

ll: wiasiélle, kupalle, hallo, Illa, ralla, sollu, kolle i h. d.

ńn: zdaréńnie, sumléńnie, pytańnie i h. d.

źz: z hraźziu, maźziu, zaźziać, ryźzio i h. d.

śs: kasa—kaśsio, wołas— wałośsie, kołas—kałośsie i h. d.

dźdz: sudździo, sudździa i h. d.
ćc: žyćcio, bahaćcie, kućcia i h. d.
žž: zbožža, nažžo i h. d.
čč: łyk—łyččo, suk—suččo, piečč—
zapiečča, za piečču, u wačču
i h. d.
šš: zacišša, kala wuššu, z roskaššu
i h. d.

Apračа hétaha padwojnyja zyčnyja źjaŭlajucca pry tym, jak słowy składajucca: s-sypać, ad-dać, biaz-zuby i h. d.

§ 12. Prydychańnie. Kali słowa pačynajecca z hałosnaha, to pierad im moža stajać *prydychańnie w* abo *h*: woka, wucha; awios—hawios i h. d.

Prydychańnie sustrakajecca i ŭ siarédzinie słowa pamiž dwuma hałosnymi: pawuk, nawuka, ciwun i inš.

Zadačka. Aznaččie ryskaju prydychańnie: wakno, waryć, wočy, woł, wužaka, wuzki, wuhal, pawuk, pawioŭ, wina, wajna, Radziwon, won, Lawon, aplawucha, harać, hara, hora, harécħ, hréch, harbuz, haniu, harud, wulica, husty, horad, harod, honi.

§ 13. Karotkaje ŭ. Pamiž hałosnymi i zyčnymi moža stajać tolki *ŭ*, a nie *w*:

załatoŭka, karoŭka (ale—karowa); tolki récha ŭ lésie jdzié.

U kancy zakrytaha składu*) staić tak sama nie *l*, a *ŭ*: daŭ, poŭny, toŭsty i inš.**)

Zadačka. Padstaŭcie litary zamiésta kryžyka:

Apuścié×a pole. Raboty na im da×no skončany. Pusta i hoła ×siudy: tolki maładoje žyta adno zielaniéje × poli i rézka wydzialajecca siarod miortwaha abraza asiéńniaha času. Pačaruié× šyroki łuh, adny tolki paryžé×šyja fihury staho× z wostraju žérdkaju × wiérsie raskinulisia pa hrudoch i nudna pazirajuć × niéba.

§ 14. Zwonkija zyčnyja pierad hłuchimi i na kancy słowa stracili zwonkaść i wymaŭlajucca hłucha:

---

*) Zakryty skład héta taki, što kančajecca na zyčnyja abo *ŭ*, *j*: poł, woł, paŭ, daŭ, miej i h. d.

U słowie wada abodwa składy adkrytyja.

**) Ale ŭ imiéńniach astajécca: koł, stoł, harełka, ihołka i inš.

pišacca:	wymaŭlajecca:
rédka	rétka
nožka	noška
hrazka	hraska
abchapić	apchapić
bob	bop
lod	lot
doždž	došč

i h d.

Hłuchija zyčnyja pierad zwonkimi zrobilisia zwonkimi:

pišacca:	wymaŭlajecca:
kaśba	kaźba
małaćba	maładźba

i h. d.

Zadačka. Kryžyki zamianić litarami:

ASIÉŃNI WIÉČAR.

Wyje bura. Lés hamonić,
Jak na schodzie hdzié naro×.
Wiécier chmary tak i honić;
Doždž i hra× i hałalo×.
Na kaminku korč pyłaje;
Kala piéčy dzié× siadzić,
Ba×ka ła×ci papraŭlaje,
Maci ni×ki siéła wi×.

Wiécier wyje, nia ścichaje,
Dzika ŭ kominie šumić,—
To zapłača, zaśpiawaje
To pa strésie prabiažyć.
Cicha ŭ chacie. Sérca nyje,
Dušu strach apanawaŭ.
Čamu-×, wiécier, dumki złyja
U dušu ty maju nahnaŭ?

Jakub Kołas.

II.

Čaściny mowy.

§ **15.** Usié słowy možna padzialić na 9 radoŭ abo *dziéwiać čaścinaŭ mowy*:

1. imiá	5. dziejasłoŭ
2. prymiéta	6. prysłoŭje
3. čysło	7. pryjmiá
4. zajmiá	8. złuč
9. klič.	

§ **16. Imia.** Da hétaje čaściny mowy naléžać usié tyja słowy, što skłaniajucca i majuć adzin z troch radoŭ: *mužčynski* (baran, stoł), *žanocki* (awiéčka, ława), *nijaki* (wakno, dabro).

§ **17. Skłaniénniem** nazywajecca žmiéna kančatku słoŭ u *adzinočnym* i *množnym liku* ŭ zaléžnaści ad roznych pytańniaŭ, naprykład:

pytańnie	lik adzin.	lik množny.
1. chto?	brat	braty
što?	stoł	stały
2. kaho?	brata	bratoŭ
čaho?	stała	stałoŭ
3. kamŭ?	bratu	bratom
čamu?	stału	stałom
4. kaho?	brata	bratoŭ
što?	stoł	stały
5. kim?	bratam	bratami
čym?	stałom	stałami
6. pry kim?	bracie	bratoch
pry čym?	stalé	stałoch
7. Zawučy	bracie!	braty!
kažam:	stalé!	stały!

Hétyja pytańni nazywajucca *skłonami*. Kožny skłon maje swoj ułasny nazoŭ:

1. *nazoŭny*	chto? što?
2. *rodny*	kaho? čaho?
3. *dawalny*	kamu? čamu?
4. *winawalny*	kaho? što?
5. *tworny*	kim? čym?
6. *miésny*	pry kim? pry čym?
7. *kličny*	užywajecca pry klikańni.

Zadačka. Praskłaniaj u adzinočnym i množnym liku: dom, wada, pałatno.

§ 18. Apriača liku adzinočnahą i množnaha ŭ biełaruskaj mowie časami bywaje *parny lik*: dźwie nazie, dźwie rucé, dźwie sasié i h. d.*)

Ad množnaha liku tréba adroźnić takija *zbornyja* imiéńni, jak hallo, liścio, kolle i inš., jakija majuć formu adzinočnaha liku, ale aznačajuć zbor mnohich adnolkawych réčaŭ.

§ 19. Niekatoryja imiéńni ŭžywajucca *tolki ŭ adzinočnym liku*: žywioła, harodnina, sadowina, małako, nasiéńnie, charastwo i šmat inšych.

Niekatoryja—*tolki ŭ množnym liku*: sani, siéni, dryžyki i šmat inš.

Zadačka. Napišy, jakija imiéńni wiédaješ, što ŭžywajucca tolki ŭ adzinočnym liku, abo tolki ŭ množnym liku.

§ 20. Kožnaje imia naléžyć da adnaho z troch *radoŭ*: *mužčynskaha, žanockaha abo nijakaha*. Kali na jakuju réč možna kazać *jon*, to héta mužč. r.:

*) ale zaŭsiody: dwa stały, dwa braty i h. d., a nia dwa bratá, dwa stałá (wodłuh staroha parnaha liku).

brat, stoł i h. d.; kali možna kazać — *jana*, to héta žanocki rod: siastra, biada, kniha i h. d.; kali — *jano*, to héta nijaki rod: dzicia, wakno, dabro i h. d.

Niekaťoryja imiéńni naléžać da *ahulnaha* rodu, kali mohuć aznačać tak sama mužčynski jak i žanocki rod: sirata, kaléka i inš.

Zadačka. Napišy prykłady na imiéńni mužčynskaha, žanockaha, nijakaha i ahulnaha rodu.

§ 21. Imia moža być abo *ŭłasnym:* Wilnia, Miénsk, Biełaruś, Lawon—abo *ahulnym*: miésta, kraj, caławiék i h. d.

Ułasnaje imia aznačaje tolki adnu jakuju réč, kab addzialić jajé ad druhich padobnych.

Ahulnaje imia pakazywaje naahuł céły rad padobnych réčaŭ.

Ułasnaje imia pišacca z wialikaje litary.

Uzory skłaniéńnia.

I. Mužčynski rod.

§ 22. A. **Cwiordy zyčny pierad kančatkam:**

		lik adzinočny.	lik množny.
a) Naz.	1)	woł	wał-y
Rodn.		wał-á	wał-oŭ
Daw.		wał-ú	wał-óm
Win.		wał-á	wał-y
Tw.		wał-óm	wał-ami
Miés.		wal-é	wał-och
Kł.		bač nižéj § 26.	

D r u h i j a p r y k ł a d y:

lik adzinočny.

	2)	3)
Naz.	piasok	doždž
Rodn.	piask-ú	daždž-ú
Daw.	piask-ú	daždž-ú
Win.	j a k N a z o ŭ n y	
Tw.	piask-óm	daždž-óm
Miés.	piask-ù	daždž-ù

lik množny.

Naz.	piask-i	daždž-y
Rodn.	piask-oŭ	daždž-oŭ
Daw.	piask-óm	daždž-óm
Win.	j a k N a z o ŭ n y	
Tw.	piask-ámi	daždž-ámi
Miés.	piask-óch	daždž-òch

lik adzinočny.

	4)	5)
Naz.	kaniéc	chwalk-ó
Rodn.	kanc-á	chwalk-á
Daw.	kanc-ú	chwalk-ú
Win.	jak Naz.	jak Rod.
Tw.	kanc-óm	chwalk-óm
Miés.	kanc-y	chwalk-ù

lik množny.

Naz.	kanc-y	chwalk-i
Rod.	kanc-óŭ	chwalk-óŭ
Daw.	kanc-óm	chwalk-óm
Win.	jak Naz.	jak Rod.
Tw.	kanc-ámi	chwalk-ámi
Miés.	kanc-óch	chwalk-óch

U wa ŭsich hėtych prykładach nacisk prychodzicca na samy kančatak słowa: wał-á, wał-ú, wał-óm, wal-é, wał-y, wał-óŭ i h. d.

b) Kali nacisk nia prychodzicca na samy kančatak, to zamiésta *o* stanić *a* (akańnie). U miésnym skłonie *e* astajécca. lik adzinočny.

	1)	2)	3)
Naz.	brat	narod	strach
Rod.	brat-a	narod-u	strach-u
Daw.	brat-u	narod-u	strach u
Win.	jak R.	j a k N a z.	
Tw.	brat-am	narod-am	strach-am
Miés.	brac-ie	narodz-ie	stras-ie i strach-u

lik množny.

Naz.	brat-y	narod-y	stràch-i
Rod.	brat-oŭ	narod-aŭ	strach-aŭ
Daw.	brat-om	narod-am	strach-am
Win.	jak R.	jak Nazoŭny	
Tw.	brat-ami	narod-ami	strach-ami
Miés.	brat-och	narod-ach	strach-ach

§ 23. Miahki zyčny pierad kančatkam

adzinočny lik.

Naz.	1) łoś	2) łokać	3) koń
Rod.	łasi-á	łókci-a	kani-á
Daw.	łasi-ú	łókci-u	kani-ú
Win.	jak R.	jak N.	jak R.
Tw.	łasi-óm	łókci-em*)	kani-óm
Miés.	łas-i	łókci	kan-i

lik množny.

Naz.	łas-i	łokc-i	kon-i
Rod.	łasi-oŭ	łokci-aŭ	koni-aŭ
Daw.	łasi-om	łokci-am	koni-am
Win.	jak Nazoŭny		
Tw.	łasi-ami	łokci-ami	koni-ami
Miés.	łasi-och	łokci-ach,	koni-ach

*) U twornym skłonie pakidajem etymolohičnaje *e* (bač «Prawapis»).

§ 24. C. Imiénni na j skłaniajucca tak sama:

lik adzinočny.

Naz.	wierabiéj	łoj	abyčáj
Rod.	wierabj-a	łoj-u	abyčáj-u
Daw.	wierabj-u	łoj-u	abyčáj-u
Win.	jak R.	jak Naz.	
Tw.	wierabj-om	łoj-em	abyčáj-em
Miés.	wierabj-i	ło-i	abyčá-i

lik množny.

Naz.	wierabj-í	abyčá-i
Rod.	wierabj-oŭ	abyčáj-aŭ
Daw.	wierabj-om	abyčaj-am
Win.	jak Naz.	
Tw.	wierabj-ami	abyčaj-ami
Miés.	wierabj-och	abyčaj-ach

§ 25. Uwahi ab roznych kančatkach.

1. *Rodny skłon adz. liku* maje kančatak *u* abo *a*, jak u ćwiordym, tak i ŭ miahkim skłaniéńni (u miahkim pišacca—iu, ia).

Kančatak—a znachodzim:

1) u imiénniach, što aznačajuć žywyja twory: caławiéka, Jazépa, brata, waŭka, wała, złodzieja, wierabja i inš.

2) u imiéńniach pradmiétnych,*) št
možna bačyć, ličyć, najbolš, kali na
cisk prychodzicca na kančatak: hroš—
hrašá, kust—kustá, małatók—małatk
nož—nažá, nos—nasá, koš—kašá, koŭš-
kaŭšá, kamień—kamianiá, harniec—ha
ca i inš.

3) u nazowach miésiacaŭ: studni
marca, krasawika, maja i h. d.

Usié inšyja imiéńni zwyčajna ma
juć kančatak *u*: rozumu, bolu, žalu
śmiéchu, smutku, hromu, rodu, miru
abyčaju, daru, strachu, wiéku, roku
pakoju, uschodu, zachodu, cióniu (hét
cióń!), płaču, uradžaju, snu, žaru, pry
musu, ludu, narodu, kraju, boru, lésu
śniéhu, lodu, popiełu, aléju, šrotu
chwojniku i šmat inš.

Bačym, što wa ŭsich hétych
imiéńniach nacisk nia prychodzicca
na *u*. Tolki ŭ hétkich słowach, jak
piasok, tytun, hałun, pałyn, awios, zna
chodzim: piaskú, tytunú, hałunú, pały
nú, aŭsú.

---

*) ad słowa pradmiét (réč): usié tyja imién
ni, što možam bačyć i ličyć, nazywajucca prad
miétnymi.

Aprača hétaha — *u* pad naciskam znachodzim jaščé ŭ kolki słowach: daždžú, ahniú i časami čaćwiarhu.

2. *Miésny skłon adz. liku* maje čatyry kančatki: *e, i, y, u*.

U imiéńniach *z ćwiordym zyčnym pierad kančatkam* znachodzim *e*: na dubié, pry stalé, u młynié, u kažusié, hrać na razié (kančatak pad naciskam); na świécie, u lésie, u horadzie, na biérazie, u harosie (kančatak nie pad naciskam).

Imiéńni na *ž, š, č, c, r* zaŭsiody majuć *y*: na daždžy, u kašy, na nažy, u kałodziažy, ab koklušy, parulušy, u płačy, u bučy, na kancy, na palcy, na žarabcy, u bary, na tapary i h. d.

Z imiéńniaŭ na ž, š, č, c, r tyja, što aznačajuć asoby, najčaściéj majuć *u*: ab kupcu, pry Ryhoru, Łukašu, ab Marcinkiéwiču, ab čužaziémcu, niémcu, kitajcu i h. d.

Imiéńni na—*k* blizka zaŭsiody majuć kančatak na *u*: u Połacku, na baku, ab waŭkú, na jazyku, ab čaławiéku.

Imiéńni *z miahkim zyčnym pierad kančatkam* kančajucca na *i*: pry haści, ciaści, kamiani, kani, sałaŭji, wierabji, Dunai, pryjacieli i h. d.

3. *Kličny skłon.* U značéńni kličnaha skłonu časta ŭžywajecca nazoŭny skłon: pasłuchaj, bratka! pasłuchaj cie, bratki! Ale kličny skłon maje i swajé asobnyja kančatki—*u* i *e* (pośla ćwiordaha zyčnaha *a*):

1) Iwanie, słaŭny panie! popie, bracie, swacie, hadzie, dubie, lésie, susiédzie i h. d.

Boh—Boža, caławiék — caławiéča, kažak—kazača, woŭk—woŭča, haroch—harosie, haréch—harésie, ajciéc—ojča, kupiéc—kupča i inš.

2) Koń—koniu, wučyciel — wučycielu, hość—hościu, raj — raju, dabradziéju i h. d.; mužu, kryžu, paniču, pisaru, boru, jawaru, bratku, hałubočku, dziadźku, dziédku, synku i h. d.

U množnym liku časami ŭžywajecca kančatak—*owie*: panowie! swatowie! žydowie! i h. d.

Zadačka. 1) Praskłaniaj: caławiék, woł, woz, harod, dwor, załom, pisar, ramiéń, źwiér, aŭtorak, ciéń, bol, awios, wierabiéj, suk, haréch, worah, biérah, aléń, nož.

2) Napišy, jakija wiédaješ słowy na *a* i na *u* ŭ rodnym skłonie, apračа tych, što jość u hramatycy.

3) Adkažy, u jakim skłonie zroblenу wyniatak z pad akańnia.

4) Uspomni z piéśniaŭ, kazkaŭ ci prykazkaŭ jakija-kolečy imiéńni ŭ kličnym skłonie.

II. Nijaki rod.

§ 26. Imiéńni na o (nie pad naciskam —a).

Skłaniéńnie słoŭ na *o* padobnaje da mužčynskaha rodu.

Try skłony—nazoŭny, winawalny i kličny zaŭsiody adnolkawy (dziéla hétaha pišam ich u adnym radku: N. W. K.).

Prykłady.

Adzinočny lik:

N. W. K.	1) siał-o	2) palén-a
Rod.	siał-a	palén-a
Daw.	siał-u	palén-u
Tw.	siało-m	palén-am
Miés.	sial-é	paléni-e

Množny lik.

N. W. K.	sioł-y	palén-y
Rod.	sioł-aŭ	palén-aŭ
Daw.	sioł-am	palén-am
Tw.	sioł-ami	palén-ami
Miés.	sioł-ach	palén-ach

Adzinočny lik.

N. W. K.	3) plač-o	4) mor-a
Rod.	plač-a	mor-a
Daw.	plač-u	mor-u
Tw.	plač-om	mor-am
Miés.	plač-y	mor-y

Množny lik.

N. W. K.	pléč-y	mor-y
Rod.	pléč-aŭ	mor-aŭ
Daw.	pléč-am	mor-am
Tw.	pléč-ami	mor-ami
Miés.	pléč-ach*)	mor-ach

Adzinočny lik.

N. W. K.	5) žyćci-o	6) pol-e
Rod.	žyćci-a	pol-a
Daw.	žyćci-u	pol-u
Tw.	žyćci-om	pol-em
Miés.	žyćc-i	pol-i

Množny lik.

N. W. K.	. .	pal-i
Rod.	. .	pal-oŭ
Daw.	. .	pal-om
Tw.	. .	pal-ami
Miés.	. .	pal-och

*) Možna ŭžywać i formu plačmi, plačymá, na plačoch.

§ 27. Uwahi ab kančatkach.

1 *Miésny skłon* adz. l. maje čatyry kančatki: *e*, *i*, *y*, *u*, jakija ŭžywajucca tak, jak u imiéńniach mužčynskaha rodu, napr.:

a) u sialé, pry waknié, u humnié, na sukníé, ab piśmié i h. d. (kančatak *e* pad naciskam);

na siénie, u lécie, na ciéle, u słowie, na niébie, na palénie i h. d. (kančatak nie pad naciskam).

b) ab dabry, na plačy, pry humiancy, na mory, u hóry, pry wohniščy, na sércy, na wakoncy, na soncy i h. d.

c) imiéńni na *k* pierad kančatkam majuć *u*: wiéka—ab wiéku, woka — ab woku.

d) u łachmaćci, u žyćci, na halli, u čytańni, pry zdaréńni, na poli i h. d.

Zadačka. Wywieści prawiła, kali ŭžywajecca jaki kančatak.

2) *Nazoŭny skłon* mn. liku maje kančatki *i*, *y*: humny, biarwiéńni, pali, aziory, zdaréńni i h. d.

3) *Rodny skłon* mn. l. moža ŭžywacca abo z kančatkam oŭ (aŭ) abo biez kančatku: wiadzior—wiodraŭ, krasion—krosnaŭ, pléč—pléčaŭ i h. d.

4) Tréba zaŭważyć rożnicu ŭ nacisku: siało—sioły, wiadro—wiodry, wakno — wokny; ale — dwa, try, čatyry siały, wiadry, wakny i h. d.

5) Słowa jarmo ŭ množnym liku maje jormy (ale, dwa, try, čatyry jarmy).

§ 28. *Woka* i *wucha* skłaniajucca hétak: woka, woka, woku, wokam, na woku; wočy, wačéj, wačom, wačmi, ab wačoch; wucha, wucham, u wusie; wušy, wušéj, wušom, wušmi, ab wušoch.

§ 29. Słowy z ustaŭkaju *en, at, es.* Siudy prynaléžać: 1) imiéńni na *mia*: imiá, plamiá, ciémia, ramia, strémia i 2) hétkija jak cialá, parasia, ziarnia, waŭčania, kniažá i inšyja*).

Adzinočny lik.

N. W. K.	imia	jahnia,	jahnio
Rod.	imiéńnia, imiá	jahniaci	
Daw.	imiéńniu, imiú	jahniaci	
Tw.	imiéńniem, imiem	jahniom	
Miés.	imiéńni, imi	jahniaci	

*) Pobač z formami: ciala, parasia, ziarnia, waŭčania, kniaža, možna ŭžywać formy na *o* (io) i *nio:* cialo, parasio, ziarnio, waŭčanio, kniažo i inšyja.

Množny lik.

N. W. K.	imiéńni	jahniaty
Rod.	imiéńniaŭ	jahniat,-aŭ
Daw.	imiéńniam	jahniatam
Tw.	imiéńniami	jahniatami
Miés.	imiéńniach	jahniatach

Ustaŭku *es* znachodzim u množnym liku słowa koła—kalosy *) dy niéba — niabiosy.

Zadačka. 1) Praskłaniaj: plamiá, cialá, waŭčaniá, kniažá. 2) Što značyć *koły* i što značyć *kalosy?*

III. Žanocki rod.

§ 30. A. Imiéńni žanockaha rodu na a.

Lik adzinočny.

Naz.	1) haław-a	2) kalin-a
Rod.	haław-y**)	kalin-y
Daw.	haławi-é	kalini-e
Win.	haław-ú	kalin-u
Tw.	haławo-ju(j)	kalina-ju(j)
Miés.	haławi-é	kalini-e

*) Množny lik ad koła: *kalosy* źmianiŭ swajo značéńnie i značyć pawozka.

**) Hétkija formy, jak haławié, zaré, ziamlé ŭžywajucca duža rédka.

Lik množny.

Naz.	hałow-y	kalin-y
Rod.	hałoŭ, hałow-aŭ	kalin-aŭ
Daw.	hałow-am	kalin-am
Win.	j a k N a z o ŭ n y	
Tw.	hałow-ami	kalin-ami
Miés.	hałow-ach	kalin-ach

Lik adzinočny.

Naz.	3) ruk-a	4) hork-a
Rod.	ruk-i	hork-i
Daw.	ruc-é	horc-y
Win.	ruk-ú	hork-u
Tw.	ruk-oju(oj)	hork-aju(aj)
Miés.	ruc-é	horc-y

Lik množny.

Naz.	ruk-i	hork-i
Rod.	ruk	horak, hork-aŭ
Daw.	ruk-ám	hork-am
Win.	j a k N a z o ŭ n y	
Tw.	ruk-ámi	hork-ami
Miés.	ruk-ách	hork-ach

Lik adzinočny.

Naz.	5) zar-á	6) ziaml-a	7) dol-a
Rod.	zar-y	ziaml-i	dol-i
Daw.	zar-y	ziaml-i	dol-i

Win.	zar-ú	ziaml-u	dol-u
Tw.	zar-oju(j)	ziaml-oju(j)	dol-aju(j)
Miés.	zar-y	ziaml-i	dol-i

Lik množny.

Naz.	zor-y	ziéml-i
Rod.	zor-aŭ	ziamiél, ziéml-aŭ
Daw.	zor-am	ziéml am
Win.	j a k N a z o ŭ n y	
Tw.	zor-ami	ziéml-ami
Miés.	zor-ach	ziéml-ach

§ 31. Uwahi ab roznych skłonach.

1. Dawalny i miésny skłon adz. l. majuć tuju samuju formu. U imiénniach, što majuć pierad kančatkam *ćwiordy zyčny*, hétyja skłony kančajucca na *e*: wadzié, haławié, rucé, sasié, nazié (nacisk na kančatku); kalinie paławinie, błaznocie, rabocie (kančatak biaz nacisku).

Kali-ž pierad kančatkam*) staić adzin z aćwiardzieŭšych zyčnych *r*, *c*, *č*, *ž*, *š*, abo *k* (paśla *k* tady, kali nacisk nie na kančatku — łaŭka, matka, šapka, łaska), to ŭ dawalnym i miésnym skłonie majem *y*: zary, hary, ma-

*) Tréba razumiéć nazoŭnaha skłonu.

cy, dušy, dziažy (pad naciskam); wulicy, abory, kašy, pražy, łaŭcy, matcy, šapcy i h. d. (nie pad naciskam).

U skłaniéńni z miahkim zyčnym pierad kančatkam zaŭsiody majem kančatak *i*: ziamli, siamji, doli, kniahini, woli i h. d.

Imiéńni z asnowaju na *k, h, ch* źmianiajuć ich na c, z, s: ruka—rucé, horka—horcy, naha — nazié, daroha — darozie, sacha—sasié, stracha—strasié, Lawonicha—Lawonisie.

2) Rodny skłon mn. liku maje najčaściéj kančatak—*aŭ*, jak u imiéńniach mužčynskaha rodu: wodaŭ, waronaŭ, maładzicaŭ, ziémlaŭ, niadziélaŭ, piéśniaŭ i h. d.

Ale dawoli časta ŭžywajucca hétkija formy, jak dačok, dziawok, hor, zor, karoŭ, hałoŭ, ziamiél, niadziél, śloz, lalek, špilek, i h. d. Tolki ruk i noh zaŭsiody biez kančatku *aŭ*.

Radziéj sustrakajem kančatak *ej*: świniéj, sianiéj i inš.

Kličny skłon zaŭsiody adnolkawy z nazoŭnym: Litwa, rodna ziamiélka! Žalciesia, zwonkija struny!

§ 32. Imiéńni muž. r. na a. Tak sama, jak imiéńni žan. r. na *a*, skłaniajucca imiéńni muž. r. na *a*: staršynia, starasta, sabaka, sudździa i inš. Tolki ŭ tw. skł. časami sustrakajucca formy mužčynskaha skłaniéńnia: z staršyniom, starastam, sabakam i h. d.

§ 33. B. Imiéńni žan. r. na zyčny.

Siudy adnosiacca takija imiéńni, jak kość, hraź, sol, miédź; noč, myš, roskaš, moc; luboŭ, kroŭ i padobnyja; u liku množnym takija, jak sani, siéni, hrudzi, huśli, dźwiéry, — naahuł, usié tyja imiéńni ž. r., što ŭ naz. skłonie nie kančajucca na *a*. Aprača hétaha siudy adnosiacca: kury, susiédzi, čérci.

§ 34. Prykłady.

Lik adzinočny.

Naz.	kość	réč	kroŭ
Rod.	kaści	réčy	krywi
Daw.	kaści	réčy	krywi
Win.	j a k N a z o ŭ n y		
Tw.	kaścioju(j)*)	réčaju(j)	krywioju(j)
Miés.	kaści	réčy	krywi

*) zdarajucca i hétkija formy, jak kościu, réčču i h. d.

Lik množny.

Naz.	kośc-i	réč-y
Rod.	kaści-éj	réč-aŭ
Daw.	kaści-óm	réč-am
Win.	j a k N a z.	
Tw.	kaści ami, kaść-mi	réč-ami, rač-mi
Miés	kaści-och	réč-ach

§ 35. Uwahi ab skłonach.

1) *Rodny skłon* mn. l. maje kančatak *éj*, *oŭ* (nie pad naciskam *aj*, *aŭ*): kaści-éj, piéč-aŭ, réčaŭ, noč aŭ i h. d.

2) *Tworny skłon* aprača pakazanych u prykładach kančatkaŭ maje časami—ma: kaśćma, sańma i h. d.

3) *Kličny skłon* zaŭsiody adnolkawy z nazoŭnym u abodwuch likach, jak i ŭ imiéńniach žan. r. na *a*.

§ 36. Maci skłaniajecca hétak:

Naz.	maci	Win.	maci
Rod.	maci	Tw.	—
Daw.	maci	Miés.	maci

Kličny maci

U množnym liku znachodzim maci tolki ŭ Naz., Win. i Kl. skł.

U tych skłonach, dzie nia ŭżywajecca maci, jaho zamianiaje matka: matkaju, matak i h. d.

§ 37. *Winawalny skłon* imiéńniaŭ, što aznačajuć caławiéka, źwiéra i naahuł niéšta żywoje, adnolkawy z rodnym skłonam u muž. r. adzinočnaha liku: baču brata, muža, paju kania. Imiéńni, što aznačajuć niażywoje, majuć winaw. skłon adnolkawy z nazoŭnym: niasi stoł, siačy dub, miéć rubiél (choć časami i siačy duba, miéć rubla).

U množnym liku tolki imiéńni, što aznačajuć caławiéka, asobu, majuć win. skł. adnolkawy z rodnym; usié inšyja—adnolkawy z nazoŭnym: baču bratoŭ, lublu swaich siostraŭ, ale haniu wały, paju koni, łaŭlu awiéčki i h. d., jak roblu stały, sani, baču chaty i inš.

Prymiéta.

§ 38. Prymiétaju nazywajecca čascina mowy, što maje rady (muž., žan. i nijaki) i skłaniajecca: światy, świataja, światoje; sini, siniaja, siniaje i inš.

§ 39. Prykłady.

1) Lik adzinočny.

N.	świat-y	świat-aja	świat-oje
R.	świat-oha	świat-oje(oj)	świat-oha
D.	świat-omu	świat-oj	świat-omu
W.	jak N. abo R.	świat-uju	jak N.
T.	świat-ym	świat-oju(oj)	świat-ym
M.	świat-ym	świat-oj	świat-ym

Lik množny.

N.	świat-yja	dla ŭsich r.
R.	świat-ych	
D.	świat-ym	
W.	jak N. abo R.	
T.	świat-ymi	
M.	świat-ych	

2) Lik adzinočny.

N.	bos-y	bos-aja	bos-aje
R.	bos-aha	bos-aje(aj)	bos-aha
D.	bos-amu	bos-aj	bos-amu
W.	jak N. abo R.	bos-uju	jak N.
T.	bos-ym	bos-aju(aj)	bos-ym
M.	bos-ym	bos-aj	bos-ym

Lik množny.

N.	bos-yja	W.	jak N. abo R.	dla ŭsich radoŭ
R.	bos-ych	T.	bos-ymi	
D.	bos-ym	M.	bos-ych	

Taksama źmianiajucca prymiéty z miahkim zyčnym pierad kančatkami:

3) Lik adzinočny.

N.	sin-i	sini-aja	sini-aje
R.	sini-aha	sini-aje(aj)	sini-aha
D.	sini-amu	sini-aj	sini-amu
W.	jak N. abo R.	sini-uju	jak N.
T.	sin-im	sini-aju(aj)	sin-im
M.	sin-im	sini-aj	sin-im

Lik množny.

N.	sin-ija	W.	jak N. abo R.	dla ŭsich radoŭ
R.	sin-ich	T.	sin-imi	
D.	sin-im	M.	sin-ich	

§ 40. Kali nacisk prychodzicca na kančatak, to ŭ rodnym skłonie—óha,

kali nacisk nia prychodzicca na kančatak, a na asnowu, to—aha: światy—światoha, dobry—dobraha, sini—siniaha, wialiki—wialikaha i h. d.

§. 41. Tyja prymiéty, što aznačajuć *jakaść* (na pytańnie *jaki?*), mohuć mieć try stupiéni hétaje jakaści, abo try **stupiéni pryraŭnawańnia:**

1-aja stupień—*zwyčajnaja:* zialony, aja, aje; wialiki, aja, aje;

2-aja stupień—*wyšéjšaja:* zielaniéjšy, wialikšy;

3-aja stupień—*najwyšéjšaja:* najwialikšy, najzielaniéjšy, abo samy zialony, samy wialiki, ci za ŭsich najzielaniéjšy, ad usich najwialikšy i h. d.

Niekatoryja prymiéty majuć niaprawilnyja stupiéni pryraŭnawańnia: dobry—lépšy, najlépšy; błahi — horšy, najhoršy; mały — miénšy, najmiénšy.

Zadačka. 1. Praskłaniajcie: nowy každuch, zialony sad, wialiki bor, ciopłaja šapka, šyrokaje pole, hłybokaje mora, ślapy koń, błahi son, suchi chléb.

2. Napišécie stupiéni pryraŭnawańnia: sini, čorny, horki, sałodki, časty, toŭsty, hłuchi.

Čysło.

§ 42. Adny čysły pakazawajuć lik (na pytańnie *kolki?*) i nazywajucca *ličnymi*, druhija—paradak (na pytańnie *katory?*) i nazywajucca *paradkawymi.*

Č. ličnyja.	Č. paradkawyja.	
1 adzin, adna, adno	piéršy,	aja, aje
2 dwa, dźwie, dwa	druhi,	aja, oje
3 try	tréci	„ „
4 čatyry	čaćwiérty	„ „
5 piać	piaty	„ „
9 šéść	šosty	„ „
7 siém	siomy	„ „
8 wosiem	wośmy	„ „
9 dziéwiać	dziewiaty	„ „
10 dziésiać	dziesiaty	„ „
11 adzinaccać*)	adzinaccaty	„ „
12 dwanaccać	dwanaccaty	„ „

*) Užywajucca taksama formy: adzinancać, dwanancać, trynancać, čatyrnancać, i h. d., a taksama adzinancaty, dwanancaty, trynancaty i h. d.

13 trynaccać	. . .
14 čatyrnaccać	. . .
15 piatnaccać	. . .
16 šasnaccać	. . .
17 siemnaccać	. . .
18 wosiemnaccać	. . .
19 dziewiatnaccać	. . .
20 dwaccać	dwaccaty
21 dwaccać adzin	dwaccać pieršy
30 tryccać	tryccaty
40 sorak	sarakawy
50 piaćdziesiat	piaćdziesiaty
60 šeśćdziesiat	šeśćdziesiaty i h. d.
70 siémdziesiat	. . .
80 wosiemdziesiat	. . .
90 dziéwiaćdziesiat	. . .
100 sto	soty
101 sto adzin	sto pieršy
200 dźwieście	dwuchsoty
300 trysta	trochsoty
400 čatyrysta	čatyrochsoty
500 piaćsot	piaćsoty
600 šeśćsot	šeśćsoty
700 siemsot	siemsoty
800 wosiemsot	wosiemsoty
900 dziewiaćsot	dziewiaćsoty
1000 tysiača	tysiačny
2000 dźwie tysiačy	dwuchtysiačny
1,000,000 milijon	milijonny

§ 43. Čysły paradkawyja źmianiajucca padobna da prymiéty: piéršy, piéršaja, piéršaje; piéršaha, piéršaje i h. d.

Čysły ličnyja źmianiajucca časta padobna da imia, časami padobna da prymiéty.

§ 44. Adzin, adna, adno.

N.	adzin	adna	adno
R.	adnaho	adnajé, adnéj	adnaho
D.	adnamu	adnéj	adnamu
W.	jak. N. abo R.	adnu	jak N.
T.	adnym	adnéj(u)	adnym
M.	adnym	adnéj	adnym

Lik množny (dla ŭsich radoŭ).

N.	adny	W.	jak. N. abo R.
R.	adnych	T.	adnymi
D.	adnym	M.	adnych

§ 45. Dwa (muž. i nijaki r.) **dźwie** (ž. r.).

N.	dwa	dźwie
R.	dwuch (dwoch)	dźwiuch (dźwioch)
D.	dwum (dwom)	dźwium (dźwiom)
W.	jak Naz. abo Rod.	
T.	dwuma (dwoma)	dźwiuma (dźwioma)
M.	dwuch (dwoch)	dźwiuch (dźwioch)

Tak sama, jak dwa, dźwie, skłaniajuccą **abodwa**, **abiédźwie**: abodwuch, abiédźwiuch i h. d.

Padobna **try**, **čatyry**: try, troch, trom, tryma, troch; čatyry, čatyroch, čatyrom, čatyrma, čatyroch.

§ 46. Pačynajučy ad piacioch i da tryccacioch čysły skłaniajucca hétak:

N.	piać	tryccać
R.	piacioch	tryccacioch
D.	piaciom	tryccaciom
W.	jak N. abo R.	
T.	piaćma	tryccaćma
M.	piacioch	tryccacioch

Pačynajučy ad *piaćdziesiat* i da *dziéwiaćdziesiat* čysły źmianiajucca *jak piać*, abo najčaściéj zusim nie źmianiajucca: z usimi piaćdziesiat ludźmi, z usich dziéwiaćdziesiat snapoŭ i h. t.

§ 47. Sorak i sto.

N.	sorak	sto
R.	saraků	stu
D.	saraků	stu
N.	jak Naz.	
T.	sarakma	stoma
M.	saraku	stu

§ 48. Čysły 200, 300, 400 i daléjšyja abo zusim *nie źmianiajůcca*, abo źmianiajucca hétak: dźwieście, dwuchsot, dwumstam, dwumastami i h. d.

§ 49. Aboje, dwoje, troje.

N.	aboje	dwoje	troje
R.	abaich, abajhá	dwaich, dwajhá	traich, trajhá
D.	abaim	dwaim	traim
W.	jak Naz. abo Rod.		
T.	abajma	dwajma	trajma
M.	abaich	dwaich	traich

Tak sama čaćwiora, piaciora i daléjšyja: čaćwiaroch, čaćwiarom, čaćwiarma, čaćwiaroch (choć časta jany zusim nie źmianiajucca).

§ 50. *Drobnyja čysły,* złožanyja z *poŭ*—paŭtará (muž. i nijaki r.), paŭtary (ž. r.) paŭtraćcia, paŭtraćci nie źmianiajucca.

§ 51. Tréba wiédać, što *abodwa* ŭžywajecca dla aznačéńnia tolki muž. i nijak. r. (abodwa braty, abodwa wakny); *abiédźwie* — tolki žanock. r. (abiédźwie siastry, abiédźwie sachi); *aboje* — kali rady pamiašany (aboje — raboje, kabyła łysaja, žarabia raboje, źjéŭ woŭk aboje).

§ **52. Zadačka.** 1. Napišy słowami: 1.289, 3.478, 11.696, 953, 12 418; 1.724-y (tysiača siemsot dwaccać čaćwiérty), 15.919-y, 837-y, 959-y.

2. Praskłaniaj: adna sacha, dwa wały, dźwié doški, troje saniéj, dziéwiać bratoŭ, sto dwaccać wosiem hryboŭ.

Zajmiá.

§ **53. Zajmiá** ŭžywajecca zamiésta imia, prymiéty abo čysła (za-imia). Naprykład:

Chadziŭ ci doŭha *jon* ci mała,
Dy tolki niéšta adzin raz
Biada ŭ bary *jaho* spatkała...
Wo jak kazaŭ nam *sam* Taras.

(Tutaka *jon*, *jaho*, *sam* zamiésta Taras, Tarasa).

Zamiésta „dobry, biéły, mały“, možam skazać „taki, toj“; zamiésta „piaty, dziesiaty“—„toj, hény“ i h. d.

§ **54.** Woś čaściéj užywanyja zajmiénni:

1. Asabowyja ja, ty, jon, jana, jano; my, wy, jany.

2. Zwarotnyja: siabié i sia (myjusia).

3. Prynaléžnyja: moj, twoj, swoj, našy, wašy, ichny i inš.

4. Pakazalnyja: héty, hény, toj, taki, hétki i inš.

5. *Pytalnyja:* chto? što? jaki? katory? čyj i inš.

6. *Adnosnyja:* tyja samyja, što pytalnyja, ale biaz pytańnia.

7. *Aznačalnyja:* uwieś, usiaki, usialaki, kožny, sam, samy.

8. *Nieaznačalnyja:* niéchta, niéšta, niéjaki i niéjki, niéčyj, chtoś, štoś, chtości, niéjakiś, čyjś i inš.

9. *Admoŭnyja:* nichto, ništo, ničyj, nijaki, niwodny i inš.

Uwaha. Zajmiéńni *ja, my* nazywajucca zajmiéńniami piéršaje asoby; *ty, wy*—druhoje, *jon, jana, jano, jany* — tréciaje.

Zajmiéńni skłaniajucca, a niekatoryja majuć i rady: moj, maja, majo; našy, našaja, našaje i inš.

§ 55. Asabowyja: ja, ty, my, wy, jon, jana, jano, jany.

	Lik adzin.		Lik mn.	
N.	ja	ty	my	wy
R.	mianié	ciabié	nas	was
D.	mnié	tabié	nam	wam
W.	mianié	ciabié	nas	was
T.	mnoju(oj)	taboju(oj)	nami	wami
M.	mnié	tabié	nas	was

	Lik adzin.			Lik mn.
N.	jon	jana	jano	jany
R.	jaho	jajé	jaho	ich
D.	jamu	joj	jamu	im
W.	jaho	jajé	jaho	ich
T.	im	joju(joj)	im	imi
M.	im	joj	im	ich

§ 56. Siabié.

N	—	W.	siabié
R.	siabié	T.	saboju (oj)
D.	sabiè	M.	sabié

§ 57. Moj, twoj, swoj čyj.

Lik adzinočny.

N.	moj	maja	majo
R.	majho	majé (j)	majho
D.	majmu	majoj	majmu
W.	jak. N. abo R.	maju	majo
T.	maim	majoju(joj)	maim
M.	maim	majoj	maim

Lik množny.

N.	majé	W.	jak N. abo R.
R.	maich	T.	majmi
D.	maim	M.	maich

Tak sama *čyj*, *čyja*, *čyjo*.

§ 58. Sam, sama, samo.

	Lik. adzinočny.			Lik. mn.
N.	sam	sama	samo	sámi
R.	samoha	samajé(oj)	samoha	samych
D.	samomu	samoj	samomu	samym
W.	samoha	samuju	samo	samych
T.	samym	samoju(oj)	samym	samymi
M.	samym	samoj	samym	samych

§ 59. Toj, taja, toje.

	Lik adzinočny.			Lik. mn.
N.	toj	taja	toje	tyja
R.	taho	tajé (téj)	taho	tych
D.	tamu	téj	tamu	tym
W.	jak N. abo R.	tuju	jak N.	jak N. abo R.
T.	tym	téj (oju)	tym	tymi
M.	tym	téj (oj)	tym	tych

§ 60. Chto, što.

N.	chto	što	W.	kaho	što
R.	kaho	čaho	T.	kim	kim
D.	kamu	čamu	M.	kim	čym

§ 61. Uwieś, usia, usio.

	Lik adzinočny.		
N.	uwieś	usia	usio
R.	usiaho	usiajé(éj)	usiaho
D.	usiamu	usioj	usiamu
W.	jak N. abo R.	usiu	jak N.
T.	usim	usioju(oj)	usim
M.	usim	usioj	usim

Lik množny.

N.	usié	W.	jak N. abo R.	dla ŭsich radoŭ
R.	usich	T.	usimi	
D.	usim	M.	usich	

§ 62. Takija zajmiéńni, jak **našy**, **hény**, **kožny**, **jaki**, **taki i inš.**, skłaniajucca jak prymiéty: našy, našaha, našamu i h. d.

§ 63. Uwahi ab roznych skłonach.

1) Pobač z formami rodnaha skłonu adz. l. muž. i nijakaha r. na — *o* (kaho, čaho, jaho i inš.) užywajucca i formy na — *a* (kahá, čahá, jahá, tahá, usiahá, čyjhá, majhá, twajhá, swajhá, a taksama słoŭ złožanych z hétych zajmiéńniaŭ: siaháńnia, siaháleta).

2) U twornym skłonie ž. r. formy na—oju, joju zwyčajniéj u biełaruskaj mowie za karotkija formy na—oj, joj.

3) Pobač z formami našy, našaja, našaje ŭžywajucca skaročanyja naš, naša, naša.

§ 64. **Zadačka.** Prasklaniaj: moj dobry koń, héty samy zamok, sam haspadar, uwieś chléb, usialakaja rabota, sama haspadynia, taja pryhožaja kraska, hétaje dzicia, majo dabro, čyjo piaro, chto taki, što takoje.

Dziejasłoŭ.

§ 65. **Dziejasłowam** nazywajecca takoje *słowa*, što aznačaje *stan* (ležać, siadzieć, spać) abo *dziéjańnie**) (brać, rubać).

Dziejasłoŭ źmianiajecca ŭ časie, liku i asobie.

§ 66. **Časoŭ**—try: ciapiérašni, prošły i budučy.

Napr.: ja pišu (ciapiér. čas)
ja pisaŭ (prošły čas)
ja budu pisać } budučy čas
ja napišu }

Liki—dwa: adzinočny i množny.

Napr.: ja pišu, ty pišaš, jon, jana, jano piša (lik adz.); my pišam, wy pišacie, jany pišuć (lik mn.).

---

*) Dziéla hétaha i nazywajecca dziejasłowam.

Asoby—try: piéršaja, druhaja i tréciaja.

Napr.: *ja* pišu, *my* pišam (1-ja asoba); *ty* pišaš, *wy* pišacie (2-ja asoba); *jon*, *jana*, *jano* piša, *jany* pišuć (3-ja as.).

§ 67. Zmiéna dziejasłowa ŭ časoch, likach i asobach nazywajecca **spražéńniem.**

Pry spražéńni dziejasłoŭ źmianiajecca na **try łady**: *abwiéstny*, *zahadny* i *ŭmoŭny*.

Abwiéstny ład „abwiaščaje“ što było, što jość, i što budzie: chadziŭ, chadžu, budu chadzić i h. d.

Zahadny ład wyražaje „zahad“ abo prośbu, poklič, praściarohu ci što padobnaje: niasi, źmiłujsia, baraniécie, nie pawalisia i h. d.

Umoŭny ład pakazawaje, što dziéjańnie zaléžyć ad niéjkaje ŭmowy: ja zrobiŭ-by, pajšoŭ-by i h. d. (kab chacieŭ, kab moh).

§ 68. Dziejasłowy bywajuć dwuch **trywańniaŭ**. zakončanaha i niezakončanaha. Zakončanaje adkazwaje na pytańnie *što zrobić?* (pryjści, pryniaści, pračytać, napisać i h. d.); niezakončanaje—na pytańnie *što robić?* (iści, niaści, čytać, pisać i h. d.).

§ 69. Niekatoryja dziejasłowy mohuć mieć roznyja stany: bju, bity, bjusia; roblu, robleny, roblusia; myju, myty, myjusia i h. d. Usié hétyja dziejasłowy majuć try stany: *dziéjny* (abo aktyŭny), *zaléžny* (abo pasyŭny) i *siarédni*.

Dziéjny stan pakazawaje, što niéjkaja asoba abo réč sama niéšta „dziéić“ i jajé dziéjańnie pierachodzić na druhuju réč: kula *raźbiła* wakno, majstry *budujuć* dom i h. d. (raźbiła, budujuć—dziéjny stan). Paśla dziéjnaha stanu možna pastawić pytańnie kaho? što? (wakno, dom).

Kali-ž skažam: wakno *raźbita* kulaju, dom *budujecca* majstrami, to budziem mieć zaléžny stan. Pry im staić pytańnie *kim? čym?* (kulaju, majstrami).

Siarédni stan składajecca z dziéjnaha i zajmia—sia i aznačaje abo zwarotnaje dziéjańnie (myjusia, čašusia — myju siabie, čašu siabie) abo supolnaje (całujusia, sustrakajusia—z kim? z čym?).

Ad inšych dziejasłowaŭ niélha twaryć roznych stanoŭ: bajacca, śmiajacca, iści, spać i šmat padobnych.*)

§ 70. Takija formy, jak lotać, siadzieć, łamać, pawalicca, zadumacca, mahčy, siačy i inš. (na pytańnie *što robić?*) nazywajucca *nieaznačalnymi formami.***) Jany nie aznačajuć ni času, ni liku, ni asoby, a tolki pakazawajuć nazwańnie dziéjańnia ci stanu.

Uwaha. Pobač z formami na — *ć* užywajucca formy na—*ci*: lotaci, łamaci, chadzici, zadumacisia, walicisia i h. d.

§ 71. Ciapiérašni čas dla kožnaje asoby abodwuch likaŭ maje asobnyja kančatki, napr.: nias-*u*, niasi-*éš*, niasi-*é*(*ć*), niasi-*om*, nias-*icio*, nias-*uć*; sta-*ju*, sta-*iš*, sta-*ić*, sta-*jom*, sta-*icio*, sta-*jać*.

Dziejasłowy, što majuć u kančatku 2 as. adz. liku—*éš*, a ŭ 3 as. mn. l.—*uć*(juć), naléžać da **pieršaha sprażeńnia**, napr.: niasi-*éš*, taŭč-*éš*, nias-*uć*, taŭk-*uć*; budzi-*eš*, kaž-*aš*, bud-*uć*, kaž-*uć* (nie pad naciskam u miahkim składzie *e*, u ćwiordym *a*).

Tyja dziejasłowy, što majuć u 2 as. adz. l.—*iš*,—*yš*, a ŭ 3 as. m. l.—*ać*,—*jać*, naléžać da **druhoha sprażeńnia**.

*) ab ich možna było-b skazać, što jany *nijakaha stanu*.

**) inakš nieaznačalnym ładam.

§ 72. Pieršaje sprażeńnie.

1) *Asabowyja kančatki pad naciskam.*

Lik adzinočny.

1 as.	nias-u	piak-u
2 as.	niasi-éš	piač-éš
3 as.	niasi-é(ć)	piač é(ć)

Lik množny.

1 as.	niasi-om	piač-om
2 as.	nias-icio	piač-ycio
3 as.	nias-uć	piak-uć

2) *Asabowyja kančatki nie pad naciskam.*

Lik adzinočny.

1 as.	duma-ju	kaž-u
2 as.	duma-ješ	kaž-aš
3 as.	duma-je(ć)	kaž-a(ć)

Lik množny.

1 as.	duma-jem	kaž-am
2 as.	duma-jecie	kaž-acie
3 as.	duma-juć	kaž-uć

§ 73. Druhoje spražéńnie.

1) Asabowyja kančatki pad naciskam.

Lik adzinočny.

1 as.	siadž-ú	kryč-ú
2 as.	siadz-iš	kryč-yš
3 as.	siadz-ić	kryč-yć

Lik množny.

1 as.	siadz-im	kryč-ym*)
2 as.	siadz-icio	kryč-ycio
3 as.	siadzi-ać	kryč-ać

2) Asabowyja kančatki nie pad naciskam.

Lik adzinočny.

1 as.	pal-u	hawar-u
2 as.	pal-iš	hawor-yš
3 as.	pal-ić	haworyć

Lik množny.

1 as.	pal-im	hawor-ym
2 as.	pal-icie	hawor-ycie
3 as.	pal-ać	hawor-ać

*) abo: siadzióm, bajomsia, kryčóm, maŭčom i h. d.

Uwaha. Zdarajucca i takija formy, jak honie, hawora, padobna da búdzie, skaža i h. d.

§ 74. Prošly čas.

Lik adzinočny.

1 as. ja 2 as. ty	nios, niasła, niasło
3 as. { jon / jana / jano	wioŭ, wiała, wiało i h. d.

Uwaha. Časami zdarajecca čas *zaprošly:* ja byŭ pryniossy, zrobiŭšy, pajšoŭšy i h. d. (piérš, čymsia što druhoje zdaryłasia).

§ 75. Budučy čas maje dźwie formy: prostuju i składanuju:*) ja zroblu, ja budu robić.

Prostaja forma sprahajecca tak sama jak ciapiérašni čas. Napr.: ja zroblu, ty zrobiš, jon zrobić; my zrobim, wy zrobicie, jany zrobiać.

*) dziejasłowy zakončanaha trywańnia majuć budučy prosty: pajdu, zroblu; niezakončanaha— budučy składany: budu chadzić, budu robić.

Składanaja forma złožana z budučym časam ad „być“ i nieaznačalnaj formaj taho słowa, što sprahajecca:

Lik adzin.			Lik množ.		
ja	budu	robić	my	budziem	robić
ty	budzieš		wy	budziecie	
jon	budzie		jany	buduć	

Uwaha. Zdarajecca čas *pradbudučy:* ja budu pajšoŭšy, budu ŭstaŭšy i h. d. (piérš, čymsia što druhoje zrobicca).

§ 76. Zahadny ład.

I. Lik adzinočny.

1 as.	— — — —
2 as.	nias-i, biar-y
3 as.	chaj (niachaj) niasi-é(ć), biar-é(ć)

Lik množny.

1 as.	niasi-éma, biar-éma*)
2 as.	niasi-écie, biar-écie
3 as.	chaj (niachaj) nias-uć, bar-uć

	Lik adz.	Lik. mn.
1 as.	— — —	bráźniema
2 as.	braźni	bráźniecie
3 as.	chaj braźnie	chaj braznuć

*) mohuć užywacca i formy: niasiém biarém i h. d.

III.	Lik adz.	Lik. mn.
1 as.	—	čujma lijma
2 as.	čuj li	čujcie lijcie
3 as.	ch. čuje ch. lijé	ch. čujuć ch. lijuć

IV.	Lik. adz.	Lik mn.
1 as.	—	kińma ježma
2 as.	kiń jéž	kińcie jéžcie
3 as.	ch. kinie ch. jéść	ch. kinuć ch. jaduć

Druhaja asoba adzinočnaha liku maje kančatki:

I. *i*, *y* pad naciskam — niasi, chwali, kali, mani, miali, sušy, biary, pamažy, wałačy i inš.

II. *i* nie pad naciskam—wymi, braźni, piśni i inš.

III. *j* pašla hałosnaha—daj, hulaj, miéj, čuj, stoj, kryj, myj, šyj i inš. (formy li, wi, bi, pi zamiésta lij, wij, bij, pij).

IV. Zyčny miahki i aćwiardzieŭšy—kiń, siadź, léź, jéž, réž, kaléč, skoč, rob, pramoŭ, saromsia i inš.

Kali da hétych formaŭ dastawim kančatak — *ma* (abo *m*), to dastaniem 1-uju asobu mn. liku; kali dastawim— *cie*, to dastaniem 2-uju asobu mn. li-

ku. Pry hétym u takich dziejasłowach, jak niasi, biary (bač I), bráźni (bač II) tréba źmianić *i* na *ié*, *y* na *é*: niasi, niasiéma, niasiécie; biary, biaréma, biarécie, braźni, bráźniem (ma), bráźniecie i h. d.

Tréciaja asoba składajecca z chaj abo niachaj i tréciaje asoby ciapiér. času: chaj jon kaža, chaj jany kažuć.

§ 77. Umoŭny ład dastaniem, prystawiŭšy častku *by* abo *b* da prošłaha času: ja pašoŭ-by, zrobiŭ-by, prynios-by i h. d.

§ 78. Niekatoryja dziejasłowy zrastajucca z zwarotnym zajmiéńniem — sia: mycca (myć-sia), wučycca (wučyć—sia) i inš. Pry sprażéńni zajmia dadajécca da słowa: myjusia, myješsia ih. d. Tolki ŭ 3 asobie kančatak *ć-sia* źliwajecca ŭ *cca**): jon myjecca, jany myjucca.

§ 79. Ad dziejasłowa možna wywieści druhija čaściny mowy: **dziejasłoŭnaje imiá** (stwaryć—stwaréńnie), **dziejasłoŭnuju prymiétu** (čytać — čytajučy(j), čytajučaja, čytajučaje; čytaŭšy(j), čytaŭšaja, čytaŭšaje; čytany, čytanaja, čytanaje) i **dziejasłoŭnaje prysłoŭje** (siadžu *čytajučy*, prydu *pračytaŭšy*).

*) Kali pierad — ca staić zyčny, to pišacca adno *c*: zdasca, adjésca i h. d.

Dziejasłoŭnaje imia skłaniajecca tak sama, jak i kožnaje druhoje imia: stwaréńnia, stwaréńniu i h. d.

Dziejasłoŭnaja prymiéta maje rady i skłaniajecca jak prymiéta: čytajučy, čytajučaja, čytajučaje, čytajučaha, čytajučamu i h. d. Ale pobač z hétym jana maje časy, jak dziejasłoŭ: ciapiérašni (čytajučy, aja, aje) i prošły (čytaŭšy, aja, aje: čytany, aja, aje).

Uwaha. Formy na—učy, —jučy,—ŭšy bolš staraświéckija i knižnyja. U żywoj mowie nia skažuć, napr., „ad čytajučaha caławiéka možna šmat wymahać“, ale „ad caławiéka, što čytaje, možna šmat wymahać“. U żywoj mowie skłaniajucca tolki formy dziejasłoŭnaje prymiéty na—eny i —ty: zrobleny, zroblenaha, zroblenamu i h. d.; bity, bitaha, bitamu i h. d.; bitaja, bitaje, bitaj i h. d.

Dziejasłoŭnaje prysłoŭje maje dwa časy — ciapiérašni (čytajučy, lotajučy, pišučy, chodziačy, robiačy) i prošły (čytaŭšy, lotaŭšy, pisaŭšy, chadziŭšy, robiŭšy). Dziejašłoŭnaje prysłoŭje nie skłaniajecca i nie sprahajecca*).

§ **80**. Dziejasłowy **jéści**, **dać**, **być** majuć asobnaje spražéńnie.

	Lik adz.		Lik mn.	
1 as.	jém	dam	jamo**)	damo
2 as.	jasi	dasi	jaścio	daścio
3 as.	jéść	daść	jaduć	daduć

„Jém“—héta ciapiérašni čas, „dam“—budučy čas.

„Być“ maje ŭ ciapiér. časie tolki formu 3-je asoby adzin. liku: jość (abo karotkaje—jo). Budučy čas: budu, budzieš, budzie i h. d.

Zahadny ład: jéž, daj, budź; chaj jéść, chaj daść, chaj budzie; jéžma, dajma, budźma, jéžcie, dajcie, budźcie; chaj jaduć, daduć, buduć.

---

*) Z čaho i padobna da prysłoŭja.

**) Pobač z formami jamo, damo, jaścio, daścio, majem: jadziom, dadziom, jadzicio, dadzicio.

Druhija formy składajucca zwyčajna

§ **81**. **Zadačka**. 1. Prasprahaj u ciapiérašnim časie i addziali ryskaju asabowyja kančatki dziejasłowaŭ: žnu, ciahnu, biarusia, taču, łaŭlu, haruju, ciahaju, sušusia, wałakusia, taŭku, mušu, lublu, łaŭlu, siadžu, biahu, mahu, daju (daić), daju (dawać), hnaju, hajú, strojusia, kroju, paju, piaju, myjusia, kryju, wyju, šyju, lijú, wijú, bju, pju, hawaru, warusia.

2. Prasprahaj u budučym časie: pisać, zwać, karać, hudzieć, hutaryć, zwać; pieramianić hétyja dziejasłowy tak, kab možna było ad ich stwaryć budučy prosty (napisać—napišu i h. d.).

3. Prasprahaj u prošłym časie: niaści, wiaźci, plaści, iści, siačy, taŭčy, piačysia, kusacca, mieć.

4. Napišy hétyja samyja dziejasłowy u ŭmoŭnym ładzie.

5. Napišy ŭ zahadnym ładzie: chwalicca, kałoć, sušycca, brać, pamahać, wałačy, dać, mieć, bicca, pić, kinuć, kaléčyć, pramowić, saromicca.

Prysłoŭje.

§ **82. Prysłoŭje** jość niaźmiénnaja čaścina mowy, što aznačaje roznyja akaličnaści: miéjsca, času, pryčyny, sposabu dziéjańnia.

Pawodłuh hétaha prysłoŭi dziélacca na prysłoŭi

miéjsca (na pytańnie — hdzié?): tam, tudy, adtul, adkul, hétta, hénam, wun, blizka i inš.

času (na pytańnie — kali?): ciapiéraka, siońnia, létaś, pazaŭčora i inš.

pryčyny (na pytańnie — čamu?): tamu, čamu i inš.

sposabu dziéjańnia (na pytańnie—jak?): dobra, chutka, hłyboka, wiélmi, duža i inš.

§ **83**. Bolšaść prysłoŭjaŭ — héta akaścianiéŭšyja formy źmiénnych čaściéj mowy: imia, prymiéty, zajmia, čysła, dziejasłowa.

Woś niekatoryja prysłoŭi ad roznych skłonaŭ:

1) dobra, borzda, ściúdziena i h. d., woś, jak, tak, kolki, tolki, niélha, létaś, zaraz, upiérad, nazad, uzdoŭž, udoŭž, udaŭžki, ušyrki, uwyški, uwiélki, nasustréču, naŭzawady, naciamki, naciańki i inš.—usio héta formy nazoŭnaha i winaw. skłonu.

2) sioleta, siońnia (siaho-dnia), učora, zaŭtra, zrańnia, zmałku, zdaloku, dahary, zwonku i inš.—formy rodn. skłonu.

3) pamaléńku, pabiełarusku i inš.—formy daw. skł.

4) razam časam, siłkom, kumilem, piechatoj i inš.—formy tworn. skłonu.

5) bałazié, hodzie, zapraŭdy, naadzinocy, potym, ulétku, uzimku, papaciomku, paasobku, napotym, uwačču, wonkach i inš.—formy miésnaha skłonu.

Prysłoŭi ad dziejasłowaŭ: niama, niamaš (nia maje, nia maješ), zahadzia, naŭmyśla, adumyśla, spakwala (začakaŭšy), musić, widać, moža, dziakuj, maŭlaŭ i inš.

Šmat prysłoŭjaŭ maje swajé asobnyja prysłoŭnyja kančatki (dy, -déjuma, -mi, -l, -li, -ka, -ku, -ki, -oŭ, -čy, -ča i inš.): kudy, tudy, usiudy, tady, zaŭsiody, kudéju, tudéju, siudéju; kudéma, tudéma, siudéma; biahma, lažma, darma, tojma, wiélmi, adkul, pakul, dasiul, skul, kali, nikoli, tutaka, tamaka, tutačka, tamačka, ciapiéraka, jošcieka, niamašaka, tolki, kolki, hétalki, dałoŭki, damoŭki, dałoŭ, damoŭ, nadojačy, apračа, abiéruč, nasustréč, niékališ, dziéś, kališ, niékališci, dziéści, kališci; paadnoŭčy, dwojčy, trojčy i šmat inš.

§ 84. Niekatoryja prysłoŭi majuć stupiéni pryraŭnawańnia i źmianiajucca tąk, jak prymiéty, ad jakich jany wywodziacca: zialona, zielaniéj, najzielaniéj.

Woś prysłoŭi, što majuć niaprawilnyja stupiéni pryraŭnawańnia:

dobra—lépš, lapiéj; najlépš, najlapiéj;

błaha—horš, haréj; najhorš, najharéj;

mnoha, šmat—bolš, baléj; najbolš, najbaléj;

mała — miénš, miéniej; najmiénš, najmiéniej.

§ 85 **Zadačka**. Pierapišy i padziali wyšéj pieraličanyja prysłoŭi (§ 83) na miésnyja, časoŭnyja i h. d.

———

Pryjmia.

§ **86. Pryjmiá** aznačaje zaléžnaść pamiž réčami abo kirunak dziéjańnia: knižka lažyć *na* stalé, wučań padyjšoŭ *da* doški i h. d.

Pryjmia nia ŭžywajecca samo pa sabié, a najčaściéj pry imi (dziela čaho i nazywajecca pryjmia): *na* stalé, *pry* stalé, *pad* stałom, *z-za* stała i h. d.

Ale pryjmia moža stajać i pry inšych čaścinach mowy.

Pryjmia staić najčaściéj pry adnym skłonie, radziéj pry dwuch abo troch, napr.:

pry rodn. — biez, dla, dziela, da, z-za, s-pad, kala, apruča, u i inš. (biez raboty, dla susiéda, dziela świata, da chaty, z-za wuhła, s-pad chaty, kala łuhu, aprača taho).

pry daw.—k: k chacie, k lésu (ale čaściéj kažacca da chaty, da lésu).

pry win. — pra, praz, cieraz, skroź, zamiésta, naŭproci i inš. (kažu pra to-

je, zhinuŭ praz swaju niadbałaść, išoŭ cieraz pole, skroź chmary ciomnyja).

pry twor. — nad: nad ziamloj.

pry miés. — pry, pa (pry darožie, pa lasoch, pa darohach i h. d.).

pry win. i tw. za, pad, pierad, prad i inš. (za jaho, za im, pad stoł, pad stałom, pierad dom, prad dom, pierad domam, prad domam).

pry win. i miés. u, na, ab i inš. (u lés, u lésie, na stoł, na stalé, kinuć ab stoł, hawaryć ab stalé).

pry rod. winaw. i miés.: z (wiarnuŭsia z raboty, sabaka ŭwiélki z waŭka, z sachoju.

§ **87.** Šmat u jakich słowach pryjmia tak ciésna zrasłosia z asnowaj, što słowa biez jaho źmianiaje abo zusim tracić swajo značéńnie: padarožny, pierachod, prywyčka, (ale—chod,—darožny značyć niéšta druhoje, a — wyčka ničoha nia značyć).

Niekatoryja pryjmiéńni zusim nia ŭžywajucca asobna: uz-, raz-, wy-, piera-, su-, pra-, pa-, (uzdych, uschod, razbor, raschod, wyhnać, wyjści, pierajéchać, susiéd, pradzied, pasynak).

Z dziejasłowam pryjmia zaŭsiody złučajecca ŭ wadno niepadziélnaje słowa: dahnać, pramianić, pierakinuć, padyjści, prydumać, zasumawać, padhadawać, nalacieć, abchapić, zhawarycca, ściahnuć, uzyjści, uspomnić, razahnać, razdać, raskazać, wydumać, pieraniać, sustréć i h. d.

Tak sama z prysłoŭjem: zapraŭdy, pazalétaś, zaraz, napawiér, uzdoŭž, spadyspodu, dawoli, paasobku, potym i h. d.

§ 88. Zadačka. 1) Napišy prykłady na tyja pryjmiéńni, što nia ŭžywajucca asobna (uz-, raz- i h. d.).

2) Napišy takija imiéńni, što złožany z pryjmiéńniami: za, da, uz, raz, biez, z, prad, su, pra, na, ad, wy, pad, ab (zasaŭka, uspamin i h. d.).

Złuč.

§ 89. Złuč złučaje roznyja słowy ŭ dumcy abo roznyja dumki: byli ŭ ich syn *i* dačka; nia miéj sto wałoŭ, *a* miéj sto druhoŭ.

Woś najčaściéj užywanyja złučy: i, a, ale, ža, aby, abo, albo, až, ažno, ani, adno, niachaj, chaj, bo, da, dy, dyk, adnolka-ž, nawiet, chiba, ci, niaŭžo, čymsi, prynamsi, choć, chacia, taki (tki), kali, kab, čaho, čamu, tamu, našto, zašto, zatoje, zatym, byccam, nie, ni i šmat inšych.

Jak možna bačyć u značéńni złučoŭ časta ŭžywajecca zajmia—što, čaho, čamu, taki i inš., časami z pryjmiéńniami—zašto, zatoje, našto, natoje i inš.

Niekatoryja złučy wywodziacca z dziejasłowaŭ: badaj (bahdaj—boh daj), byccam (ad „być“), chaj, niachaj, choć, chacia i inš.

U značénni złuča mohuć užywacca tak sama prysłoŭi: kali, adnolka, prynamsi i inš.

Zadačka. Padčyrknuć złučy. Pusta ŭ łuzie, tolki stahi paryžéŭšyja stajać, dy špaki kala darohi céły dzień adno kryčać. Bačyš, byccam caławiék, wiékam małady. Žniwo jarnaje — héta ŭžo wosień i, jak toj kaža, rabotak wosiem. A jak nadojdzie ŭžo Pakrowa, to nie najésca ŭ poli karowa, bo ŭžo zołki wiétryk pawiéje, trawa pažoŭknie i pačarniéje. Časam, jak u poli z końmi načuješ, piajučy „wosień“ dziaŭčat pačuješ i, skazać praŭdu, dyk, moj ty bracie, ad hénaj piéśni za sérca chwacie, bo jajé taja praciažnaja nota, choć ślozy honić, słuchać achwota.

K l i č.

§ 90. Klič wyražaje ŭčućcio abo pakazwaje roznyja zyki, da jakich caławiék swaim hołasam choča prypadobnicca, napr., učućcio bolu, radaści, ździŭléńnia: aj, ajej! oho-ho! aha! ach! och! uch! a-cha-cha i h. d.; ššš! haŭ-haŭ-haŭ! kurniaŭ! iha-ha-ha! aú-aú-aú! i inš.

Kab pakazać, što niéšta kančajecca ŭ adzin mamént, užywajucca asobnyja formy kliču ad dziejasłowa: chap, bryk, bénc, boch, babuch, chlupść, hruk, stuk, bachiéć, chapiéć, mialkiéć, pichiéć, hrymoć i inš.

III.

Padziél słowa.

§ 91. Karéń, kančatak, prystaŭka, ustaŭka.

Słowy—nastolnik, zastolny, stolnica, stałaŭnik, stalar — majuć karéń *stoł*; słowy — zaściénak, pryściénak, ściénny, ściana — majuć karéń *ścien*; słowy—lés, lasun, laśnik, lesawik—majuć karéń *les* i h. d.

Karanioŭ dzialić niélha.

Karéń jość takaja niepadziélnaja čaść słowa, ad katoraje možna twaryć druhija rodnyja pamiž saboju słowy.

Sam pa sabié karéń moža być časam asobnym słowam — stoł, lés; ale najčaściéj jon asobna zusim nia ŭžywajecca: ścien-, łož-, wod- i h d.

Kab paznać jaki hałosny staić u karani, tréba źmianić słowa tak, kab

nacisk pryšoŭsia na hałosny: zaścién-ak, ścién-ny (choć u takim razie, jak ściana, čuwać *a*).

Zyčnyja tak sama mohuć źmianiacca stojačy ŭ kancy karania: woŭk—woŭč-a, duh-a—duzi-é, łaŭk-a—łaŭc-y, haroch—harosi-e, naroh—narozi-e, daroh-a—darož-ny i h. d.

Pry skłaniéńni i spražéńni apošnija składy słowa źmianiajucca: stał-a, stał-u, stał-om, stal-é; stał-y, stał-oŭ, stał-ami, stał-och; maŭč-u, maŭč-yš, maŭč-yć; maŭč-om, maŭč-ycio, maŭč-ać i h. d. Hétyja źmiénnyja składy taho samaha słowa nazywajucca *kančatkami*.

Taja niaźmiénnaja čaść słowa, što staić pamiž karaniom i kančatkam, nazywajecca *ŭstaŭkaj*: zastol-*n*-y, zastol-*n*-aha i h. d.; las-*un*, las-*un*-a i h. d.; haspad-*ar*, haspad-*ar*-a i h. d.

Kožnaja ŭstaŭka prydajé karaniu asobnaje značéńnie.

§ 92. Woś niekatoryja ŭstaŭki imia, prymiéty i dziejasłowa:

1. Ustaŭki imiénnyja:

ar, ec, ik(yk), ok, ciel, yr, un i inš. aznačajuć niéšta ažyŭlenaje, dziéjnaje:

haspad-ar, stal-ar, znach-ar; kupi-éc, chłapi-éc; laśn-ik, muž-yk; jazd-ok; wučy-ciel; bahat-yr; skak-un i h. d.

ič, owič, ewič i inš. aznačajuć patomkaŭ i familii: Bab-i č, Bohdan-owič, Marcinki-éwič.

ć, aść, in(iá), yn(iá) i inš., što aznačajuć słowy niepradmiétnyja žan. r. — pamia-ć, lub-aść, wialič-yniá, hłyb-iniá i h. d.

ł(a), išč(a)—yšč(a), stw(o) i inš., dla aznačéńnia nieažyŭlenych słoŭ nijak. r.: my-ł-a, šy-ł-a, wohn-išč-a, pažar-yšč-a, chara-stw-o i h. d.

Niekatoryja ŭstaŭki prydajuć słowu pawialičanaje abo pamiénšanaje značéńnie (pawialičalnyja i pamianšalnyja ŭstaŭki): łap-išč-a, łap-k-a.

Duža časta pamianšalnyja ŭstaŭki prydajuć łaskawaje značéńnie słowu: brat-k-a, siastr-yc-a, léci-ejk-a i šm. inš.

2. Ustaŭki prymiétnyja:

k, ok, r, ł, n, aw, iw, at, ist, aw-at, ońk, eńk, an, ow, sk i inš. — loh-k-i, hłyb-ok-i, ščod-r-y, wiét-ł-y, wiér-n-y, łask-aw-y, miłaśc-iw-y,

zub-at-y, ziarn-ist-y, bieł-aw-at-y, dobrańk-i, darahi-éńk-i, miadzi-an-y, jałow-y, haspadar-sk-i i h. d.

3. Ustaŭki dziejasłoŭnyja:

nu—n—ciah-nu-ć, ciah-ni-eš;
i—e—chwal-i-ć, siadzi-e-ć;
a—ja—br-a-ć, sié-ja-ć;
awa—u*)—baran-awa-ć, baran-u-ju; handl-awa-ć, handl-u-ju i h. d.

Tyja pryjmiéńni, što nieraździélna zraślisia z słowam nazywajucca *prystaŭkami*: na-staŭnik, pa-stawić, zahadka, uz-rost, uś-ciahnuć, piera-chod, a-ściarožny, ad-bić, pa-maléńku, naŭciéki i h. d.

Karéń złučany z prystaŭkaj i ŭstaŭkaj nazywajecca **asnowaj** słowa. Takim paradkam pry składańi i spražéńni dadajom kančatki da asnowy słowa.

Apračа słoŭ prostych, što majuć tolki adzin karéń, jość słowy składanyja, što majuć dwa karani: pału-dzień,

*) jak baran-awa-ć, baran-u-ju, duža časta zdarajecca raskazawać—raskazuju, pierapisawać—pierapisuju i h. d. zamiésta pierapisawaju, raskazawaju abo pierapiswaju, raskazwaju.

poŭ-nač, para-chod, luda-jéd, nač-léh i šm. inš.

Zadačka. Padziali na čaści i napišy karéń kožnaha słowa.

Harodčyk, wada, kraska, lawonicha, miaciélica, niadola, Biełaruś, biełaruski, krasawik, wiesnawy, miésiac, plamiéńnik, zwada, wučyciel, wučycielka, ziemlarob, paniadziéłak, aściarožny, létašni. Niama słužki dla pastuški.

IV.

Prawapis.

§ 93. **Prawapis** daje nam prawiły, jak tréba pisać u tych razoch, kali pišacca nia tak, jak čuwać.

U biełaruskim prawapisie tréba wiédać pierad usim dwa najpiéršyja prawiły: adno ab pisańni hałosnych, druhoje—zyčnych.

Hałosnyja tak pišucca, jak wymaŭlajucca: stały, wały, ściana, lasy i h. d. (a nie ściena, lesy, stoły, choć karani słoŭ: stoł-, woł-, ścien-, les-).

Zyčnyja, naadwarot, pišucca hlédziačy na toje, jaki zyčny ŭ karani, prystaŭcy ci kančatku: miod, kałodka, padtrymać, myješsia i h. d. (a nia tak, jak čuwać — miot, kałotka, pattrymać, myjeśsia — dziela taho, što karéń mio*d*-, koło*d*-, prystaŭka — po*d*-, kančatak—*š**).

---

*) héta widać źmianiŭšy słowa: mio*d*u, kało*d*a, pa*d*yjści, myješ.

Ad hétych prawiłaŭ zdarajucca dzie-nia-dzié adstupléńni.

§ 94. **Hałosnyja.** *Akańnie.* Hałosny *o* moža być tolki pad naciskam; wa ŭsich inšych składoch *o* zamianiajecca na *a*: d*o*m, st*o*ł, har*o*d, w*o*dny, w*o*kny, dabr*o*, ale d*a*my, st*a*ły, har*a*dy, w*a*da, w*a*kno, sérc*a* i h. d.

Na *a* zamianiajecca i kožnaje *e* ŭ ćwiordym składzie (paśla ćwiord. hał.): r*a*ka, c*a*na, pier*a*miéna, kaž*a*š (choć pad naciskam—é: réki, cény, kažécie).

U *miahkich* składoch *pierad* naciskam *e* zamianiajecca na *a* nie zaŭsiody.

U trécim, čaćwiértym i daléjšych składoch (ličačy ad nacisku da pačatku słowa) *e* nie zamianiajecca nikoli na *a*: wieraciano, biez wieraciana, nie wypuskaj i h. d.

U druhim składzie—tolki tady *e* zamianiajecca na *a*, kali ŭ pieršym niama *a*: lasuná, biaduná, niawučóny, nia byłá, biaz dziciáci i h. d. Kali-ž u pieršym składzie jość *a*, to ŭ druhim pišacca *e*: cieciaruk, lesawik, nie znajšła, nie mahu, nie chaču, biez mianié i h. d.

U pieršym składzie zaŭsiody bywaje *a*: biada, diaža, wiadu, zialony, niama, niachaj, nia budu, biaz nas, biaz duchu i h. d.

Uwaha. 1. **Nie** i **biez** u hétym razie ličacca za skład taho słowa, pierad jakim jany stajać.

2. Składy tut ličacca ad nacisku da pačatku słowa takim paradkam: la(2)-su(1)-ná (su — pieršy skład, la—druhi). Tak sama: biez(4)-wie(3)-ra(2)-cia(1)-ná i h. d.

U miahkich składoch *paśla* nacisku pišacca *e*: wosi*e*ń, wozi*e*ra, wiéci*e*r, wučyci*e*l, u chaci*e*, u sadzi*e*, pol*e*, léci*e*jka, siniaj*e* (niéba), sini*e*ńki, toj*e*, dumaj*e*š, budzi*e* i h. d.

Z hétaha prawiła wyklučajucca takija razy, jak:

1) pamiać, miésiac, dziéwiać, dziésiać, dzie *a* ŭ asnowie, abo *a* kančatak imiéńniaŭ žan. r. (haspadynia, pania, jak ziamla); abo *a* z *o*: dziédzia*) (z dziédzio) i inš.

---

*) ale ŭ takich starych formach, jak warociech, bociech, pišacca *e*.

2) formy rodnaha skł. adz. l. mužč. i nijak. r. na *a*: wučyciela, wučnia, pola, ziélla i h. d.

3) formy rodn. skł. mn. l. ŭsich troch radoŭ na—*aŭ*: pryjacielaŭ, ziémlaŭ, honiaŭ i h. d.

4) formy daw., twor. i miés. skłonu mn. l. ŭsich troch radoŭ na—*am, ami, ach*: wučniam, žiémlam, zdaréńniam; pryjacielami, ziémlami, zdaréńniami; pryjacielach, ziémlach, zdaréńniach.

5) formy nazoŭnaha skłonu adzin. l. žanock. i nijakaha rodu: siniaja wada, dobraja haława, sini*a*je mora i h. d.

6) formy rodn. i dawal. skł. prymiétaŭ mužč. i nijak. r.: sini*a*ha, sini*a*mu i inš. (jak j*a*ho, j*a*mu).

7) rodny skłon prymiéty žanockaha rodu: sini*a*je wady, dobraje knižki i h. d. (jak jajé tajé).

8) nazoŭn. i winaw. skłon prymiéty mn. l. ŭsich troch radoŭ: dobryja, zialonyja, čyrwonyja, kamiénnyja i h. d.

9) formy 3 as. mn. l. dziejasłowaŭ 2 spraž.: chodziać, nosiać, wodziać i h. d.; tak sama dziejasłoŭnaja prymiéta i prysłoŭje: chodziačy, wodziačy, nosiačy i h. d. (bo jany wywodziacca ad

3 as. mn. l.: chodziać, nosiać, wodziać).

10) zajmiéńnie—sia: robišsia, honišsia i h. d.

Kali *e* pad naciskam, to na im tréba stawić znak nacisku: tréba, niéba i h. d.*)

Takim paradkam, litara *é* aznačaje wyrazny nacisnuty hałosny, tak sama jak *o*: kamiéńnie, hoład.

Litara *e* aznačaje nienacisnuty huk abo šyréjšy za *é* (bližéj da a), abo wuziéjšy (bližéj da i): u sadzie, sinieńki.

Nie, biez, pierad, piera i inš. padpadajuć pad ahulnaje prawiła ab akańni: niaščaście, niawola, biazdomny, biazradny, niepačésny, biezhałosy, pieradpłata, pierawoz i h. d. Tak sama kali nie, biez, pierad, cieraz stajać pierad druhim słowam, ale pišucca asobna: nia dam, nia wiédaju, biaz chléba,

*) takija słowy, jak *pierad, cieraz, ale, biez, dziela*, swajho nacisku nia majuć, stanowiačy byccam čašć taho słowa, pierad jakim jany stajać, dziela hétaha nad imi nia stawicca znak nacisku: pierad námi, cieraz chátu, ale ták niélha, biaz nas, dziela taho i h. d. Kali-ž *ale* aznačaje paćwiardžeńnie, to jano maje nacisk: ci ŭ ciabié maja knižka?—alé.

biaz nas, pierad im, nie dawiédaŭsia, biez haworki i h. d.

Zadačka. Pierapišy i zamiésta kryžyka pastaŭ *a* abo *e*.

Ni× prywiétna cier×z wokny nočka p×ziraj×. Cich× ŭ chaci× — ŭsia si×miéjka śpić dy spačywaj×, natrudziŭšy dobr× ruki, nat×miŭšy pléčy. Tolki matka z wi×raci×nc×m prytuliłaś k piečy i pradzié, pradzié kudziélku. Skač× wi×raciénc×, a za joj hustyj× ciéni biéhajuć pa ściéncy. Na kaminku korč pyłaj×, złot×m iskry skačuć. Za wakonc×m, wiéci×r chodzić, hłuch× wiérby płačuć. Ziabnuć wiérby na marozi×, prytuliŭšyś k strési×; śniéham wiéci×r sypi× ŭ dźwiéry, chodzić šum pa lési×. I pad héty šum trywožny dumaj× staraj×, a ŭ šléd dumkam ni×spakojna wiéci×r padpi×waj×.

Wučysi× ni×bož×, wučéńni× pamož× zmahacca z ni×dol×j, z ni×wol×j... Što muč×ć si×hońnia, što dumki trywož×,—źbi×žyć i ni× pryjdzi× nikoli.

Žal zhini×, jak mara; ni× budzi×š ni×zdaraj, nidzié i ni ŭ čym ni× zabłudziš; ty praŭdu ŭ ni×praŭdzie, jak

sonc× miž chmar×ŭ, spaznaj×š, jak ciomi×n ni× budzi×š.

Takaj× prynuka, jak praca j nawuka, ci-ž mož× nam sił nie dadaci? Z takimi si×brami, znaj, budzi× ni× štuka i hor× swajo zwajawaci.

Nawuka dajé č×ławiéku rozum. Čužym rozumam wiék ni× pi×r×žywiéš. W×ŭka nohi kormiać.

§ 95 U *čysłach* akańnie prawiédziena nia poŭna. Čysły składanyja pišucca tak, jak kožnaja časć, kali jana ŭžywajecca asobna: siemnaccać, wosiemnaccać, šeśćsot, wosiemsot, i inš. Tolki šasnaccać maje *a* zamiésta *e*, što čuwać u słowie šeść. Paradkawyja majuć taki hałosny, jaki ŭ ličnym: dziéwiać—dziewiaty; dziésiać — dziesiaty i h. d.

§ 96. *Hałosnyja ŭ kančatku dziejasłowaŭ 1-ha i 2-ha spraž.* Kali nacisk prychodzicca na kančatak, to hałosnyja, budučy pad naciskam, čuwać jasna i zaŭsiody adnolkawa.

1 spraž. Nias-u, niasi-éš, niasi-é(ć), niasi-om, nias-icio, nias-uć; biar-u,.

biar-éš, biar-é, biar-om, biarycio, biar-uć.

2 spraž. Siadž-u, siadz-iš, siadz-ić, siadz-im, siadz-icio, siadzi-ać; maŭč-u, maŭč-yš, maŭč-yć, maŭč-ym, maŭč-ycio, maŭč-ać.

Tutaka tréba zaŭvažyć tolki toje, što, kali nacisk na kancy, to ŭ 2 asob. mn. l. dziejasłowy abodwuch spražéńniaŭ majuć u kančatku *i*, *y*: niasicio, biarycio, tak sama, jak siadzi-cio, harycio.

Kali-ž nacisk nie na kancy, to ŭ pieršym spraž. majem *e* (paśla ćwiordych *a*), u druhim *i* abo *y*: dúmajecie, kažacie; nosicie, haworycie i h. d.

Kali nacisk prychodzicca na kančatak, to adrazu widać, jakoje spražéńnie: idziéš, siadziš, haréš, maŭčyš i h. d. Tutaka jasna, što pisać.

Ale kali nia prychodzicca na kančatak, to tady tréba hladziéć, što staić u kančatku nieaznačalnaje formy. Kali staić *i* abo *y*, to héta dziejasłoŭ 2-ha spraž.*), i ŭsiudy tréba pisać *i*, *y*, a ŭ

*) Ale ŭ takich, jak kry-ć, my-ć, wy-ć, šy-ć, ry-ć, *y* adnosicca da karania: hétyja dziejasłowy 1-ha spraž. — kryješ, kryje, kryjem, kryjecie, kryjuć, myješ, myje, myjem, myjecie, myjuć i h. d.

3 as. mn. l. *a*: mal*ić* — moliš, molić, molim, molicie, molać; war*yć*,—waryš, wáryć, wárym, wárycie, warać. U praciŭnym razie, héta dziejasłoŭ 1-ha spraž. i ŭsiudy tréba pisać *e* (u ćwiordym składzie *a*), a ŭ 3 as. mn. liku *uć*: wiéd*ać*—wiédaješ, wiédaje, wiédajem, wiédajecie, wiédajuć; kaz*ać* — kažaš, kaža, kažam, kažacie, kažuć.

Dziejasłoŭnyja prymiéty i prysłoŭi wywodziacca ad 3 asoby mn. l., dziela čaho ŭ pieršym spraž. kančajucca na—*učy*, u druhim na—*ačy*: jany kažuć, myjuć — kažučy, myjučy; jany haworać, stajać—haworačy, stojačy.

Ab formach zahadnaha ładu bač wyšéj § 76.

Uwaha. Kali nacisk na kančatku, to ŭ dziejasłowach 2-ha spr. ŭ formie 1-aje asoby mn. l. pobač z formami na *im*, *ym* mohuć užywacca formy na *om*, jak u 1-ym spraž.: staim, siadzim, maŭčym, kryčym i stajom, siadziom, maŭčom, kryčom i h. d.

Zadačka. Pierapišy i zamiani kryžyki litarami:

Karahody zorak u hary mihaj×ć, a ŭnizie śniažynki srébram adliwaj×ć.

Maci swajho syna ciéšyć zabaŭlaj×. Ty mnié raskaž×š, jak budzi×cie robić. Kascy piajali apranaj×čysia na prakosach. Ciarpiénniem i pracaj hory pieranosiać. Padziar×cie ryżzio na stužki i satčécie ryzoŭku. Rasčyni×cie dźwiéry. Raźwiéjsia tuman, raspływi×ciesia chmary! Žalem ściskaj×cca hrudzi. Na Saraki mužyk pytaj×cca, ci daloka da raki. Kali nie najéŭsia, to i nie naliž×šsia. I sawa swajé dziéci chwal×ć. Kiń prad saboj, znojdzi×š za saboj. Cyhan, jak haléj×, to śmialéj×. Hoład i choład muč×ć ludziéj. Kali maj×š harud žyta — budujsia. Nowaje sita na kałku wisić, a staroje pad łaŭkaj nawalaj×cca.

§ 97. **Zyčnyja.** *Zwonkija zyčnyja* na kancy słowa i pierad hłuchim stracili swaju zwonkaść. Ale choć i čuwać bop, lot, łotka, dziaćka, moch, lochka, došč i h. d., adnolka-ž pišam bob, lod, łodka, dziadźka, moh, lohka, doždž i h. d. (bo ŭ druhich razoch, źmianiŭšy słowa tak, kab paśla jaho stajaŭ hałosny, znojdziem bobu, lodu, łodačka, dziadzina, mahu, lohieńki, daždžu i h. d.).

Tak sama tréba pisać i pryjmiéńni ad, pad, nad, prad, pierad niezaléžna ad taho ci jany pišucca razam z jakim słowam ci asobna: ad chaty, adchinuć, pad soncam, padciahnuć, nad chataj, nadchadzić, pad stałom, pradstaŭnik i h. d.

Usié pryjmiéńni, što kančajucca na *z* — **z**, **biez**, **uz**, **raz** —, kali jany pišucca z jakim słowam razam, to pierad hłuchim zyčnym (p, t, c, č, ch, s, š) zamianiajuć *z* na *s*, a pierad zwonkim pakidajuć *z*: schadzić, uschadzić, raśpić, ale — zhinuć, biazdomny, uzhadawać, raźbić i h. d. Značycca tutaka tréba pisać, jak čuwać.

Ale kali **z** i **biez** pišucca asobna, to nikoli *z* na *s* nie zamianiajecca: z chaty, biaz chléba i h. d. Tak sama pišacca i cieraz: cieraz tok.

Zadačka. Pierapišy i zamiésta kryžyka pastaŭ litaru.

U harodzie raście bo×. Cép wisić u humnié. U Adamá wysoki ło×. Łop jaho łapkaj pa plačoch. Poŭnaja łu×ka zbožža. Chléb na stalé, ruki swajé. Wažyš na ry×ku, waž i na jušku. Nie adarwi poča×ki ad kałyski.

Idu pa kła×cy. Mio× sało×ki. Sabaka źniuchaŭ ślé×. A×kła×d nia jdzié ŭ ła×. Ty, bra× moj, jéš chlé× swoj. Héta kwié×ka nie dla twajho nosu. I ja byŭ kaliś moła×. U kawala ciažki moła×. Ulé×ku lublu ciabié, dziétku, a zimoj źjém chlé× z świńnioj.

Sioleta haro× stručny. Adzin naro× prytupiŭsia. U miedźwiadzia jość biarło×. Dla cialaci adharodžany katu×. Pastu× ściaro× awiéčki. Mnié lo×ka na sércy. Jon jédzie ŭlé×cy. Načinléžniki pajéchali na načlé×. Jakaja dra×kaja daroha. Ty mo× dziérci mo×.

U Słucku ŭsio palu+ku, A+daj swajo hrama+kaj sprawie. Słu+kija pajasy wiélmi charošyja. Tutata byli wajawo+kija pałacy. Poła+kija kniazi — biełaruskija. Nawahra+ki i Ašmianski pawiéty—sumiéžnyja miž saboj. Ksion+ pajéchaŭ da chworaha. Kupié+ kupiŭ lon.

Lé+ padniaŭ héty kamień. U wosień kapajuć ré+ku. Chwalko nachwalicca, a bu+ka nabudziecca. Ba×ki hadujuć dziaciéj. Mié+ dastajuć z ziamli. Nie wa+ciesia, ludzi, bo ŭsim błaha budzie.

Na strasié moch wyra+, na mochu biaro+ka, miléj swaja chatka, jak čužaja wio+ka. Biéhała li+ka kala lésu bli+ka. Babula ŭmiéje ra+kazawać cikaŭnyja ka+ki. Woś ulé+ u husty lé+! Poła+ prymiérz da śniéhu. Bé+ pachnie. Kožny bié× ciahnie ŭ lé+. Zlé× z taho dréwa. Hu+ kryčyć na dwaré. U drabinié złamałasia wo+.

Kab nia jé+ka, nie adzié+ka, dyk była-by hrošaj dzié+ka. Praz Biełaruś stu+kaj lijécca raka Nioman. Žniéjka cia+ka pracuje. Ptu+ka začapiłasia no+kaj za wołas siła. La darohi staić kry+. U kramie pradawali ry+. Pašła hulać kačaré+ka. Kotka zławiła my+ku. Kali ŭziaŭsia za hu+, nie kažy, što nia du+.

Na+ chataj lotaje karšun. Piera+ imi pakłanisia. Snop a+ snapa na dźwié stapy. Žoraŭ + ciapłom, łastaŭka + listom. Pa+ taboj kania zabili. Ra+mianni mnié hrošy. Ra+kapaj jamu. Zorki ra+sypalisia na niébie. Baćka ŭ+chapiŭsia, abuŭ boty i, ra+čyniŭšy dźwiéry, wyjšaŭ na panadworak. Bie+ dabra nia budzie dabra. Bia+ času nia budzie kwasu.

§ 98. Hłuchija zyčnyja pierad zwonkimi čuwać, jak zwonkija: kaźba, proźba, haradźba, piadździesiat i h. d. Tutaka

pišam nia tak, jak čuwać: kaśba, prośba, piaćdziesiat, (za toje, što majem kasić, prasić, piać).

Zadačka. Harba, mała+ba i ka+-ba—ciažkija raboty. Naš dzied užo słaby ŭ cha+bie. Prasi Boha, kab pro+ba dajšła da nieba. Dziadula śiadzić na pry+bie. Ka+bit kosić siena. Mała+bity pašli damoŭ. U kapie še+dziesiat adzinak. Majmu baćku pia+dziesiat šé+hadoŭ.

§ 99 *Pierad miahkimi zyčnymi i j* **z, s, c, dz** źmiahčajucca: źniać, ślaza, ćwicieć, dźwie, źjechać i h. d. Tolki pierad *h*, *ch*, *k* jany nie źmianiajucca.

Zadačka. Pierapišy i zamiest kryžyka pastaŭ z, s, c, dz abo ź, ś, ć, dź.

Kupiec zarabiŭ +wieście rubloŭ. Maci +chinułasia nad dzicianiom. +wirśnia štoś papsawałasia. +kiń hetaje ryźzio. U pročki +birajsia, a žyta siej. Pustoj ptuški pustyja j pie+ni. Wučań pračytaŭ +wie knihi. Ni +ciaty, ni pawiešany. Uzimku +wiery chawajucca ŭ nory. +lina bywaje zara+liwaja. Nia rypajcie +wiaryma. Škło jakoješ +mianjaje. Jabłyny +wituć biełym +wietam.

§ 100. Złučeńni **tc**, **čc** čuwać jak **cc**, a złučeńni **tč**, **dč**, jak **čč** —

čuwać:	**pišacca:**
maccy	matcy
daccy	dačcy
zahaččyk	zahadčyk

i h. d.

Złučeńnie **ds** dajé ŭ wymowie **c**, choć pišacca **dz** —

čuwać:	**pišacca:**	zamiesta:
lucki	ludzki	ludski
šwecki	šwedzki	šwedski.

i h. d.

Złučeńnie **ts** dajé **c** —

čuwać i **pišacca:**	zamiesta:
połacki	połatski
bracki	bratski
bractwa	bratswa

i h. d.

Złučeńni **žs**, **zs** dajuć **s** —

čuwać i **pišacca:**	zamiesta:
boski	božski
francuski	francuzski

i h. d.

U złučéńniach **stł** i **zdn** źnikaje **t** i **d**—

čuwać i **pišacca:**	zamiésta:
pačésny	pačéstny
pozny	pozdny
ščasny	ščastny
šasnaccać	šastnaccać
i h. d.	

Złučéńnie *nn* užywajecca ŭ tych prymiétach, što stworany ad imiéńnia, jakoje maje *n* u asnowie: ściana—ściénny, kamień, kamiénny, wajna—wajénny, pałatno — pałaciénny i h. d. Ale tam, dzié ŭ asnowie niama *n*, pišacca adno *n:* škło—šklany, dréwa—draŭlany, hétak sama zrobleny, pabiéleny i h. d.

Złučéńnie **cc** ŭžywajecca ŭ čysłach i dziejasłowie: adzinaccać, dwanaccać i h. d.; mycca, śmiajacca, jon myjecca, śmiajécca i h. d.

§ 101. *Hałosnyja* **u** i **i** dziela składnaści zamianiajucca na *ŭ* i *j*, kali papiarédniaje słowa kančajecca hałosnym: było *ŭ* baćki try syny, jana *ŭžo* pajšła; jon jaho *j* poić i kormić, jana *j*dzié i h. d. Ale paśla zyčnaha *u* i *i* nie zamianiajucca na *ŭ* i *j:* ja tut *užo* daŭno; jon *u* chacie; jon *i*dzie siudy, brat *i* siastra i h. d.

Ad hétaha prawiła dziela wiérša duža časta adstupajuć:

Čystych chmarak wałakoncy
Stali *u* kružočak
Wyšaj lésu, proci sonca
I splali wianočak.

§ 102. *Pryjmiéńni* z *prysłoŭjami* pišucca razam: *u*piérad, *na*zad, *na*sustréču, *da*hary, *z*rańnia, *za*praŭdy *na*adzinocy, *u*létku, *u*zimku, *u*rańni, *u*wiéčary, *pa*asobku, *u*wačču, *pa*biełarusku, *pa*čésku, *po*tym, *za*hadzia, *naŭ*myśla, *s*pakwalá, *zaŭ*siody, *ad*kul, *d*asiul i h. d.

Tak sama razam z prysłoŭjami pišucca **nie**, **ni** i ŭsié składanyja prysłoŭi: nikoli, nidzié, niékaliś, niama; abiéruč, abydzié, abyjak, ažno i h. d.

§ 103. *Złučok* užywajecca ŭ hétkich razoch:

1) dla złučéńnia častak **by**, **b**, **ža**, **ž** z papiarédnim słowam dobra było-by, kamu-b héta dać, a moj-ža ty susiédźka! dy kudy-ž ty, dub zialony, pachinaješsia?

Uwaha. Kali-ž *by*, *b* i *ža*, *ž* schodziacca razam, to jany pamiž saboj złučkom nia złučajucca: kali-ž by mnié pajści, woś byŭ-by ž ty rady i h. d.

2) dla złučéńnia składanych pryjmiéńniaŭ *z-za*, *z-pad*—z-za stała, z-pad łomu i h. d.

3) dla złučéńnia dwuch słowaŭ, što aznačajuć tuju samuju réč—uźwiéjwiécier, wiécier-duronik.

4) u padwojnych familijach — Duž-Dušéŭski, Światapołk-Mirski, Dunin-Marcinkiéwič i h. d.

5) u składanych prymiétach — śniéžna-biéły, ciomna-sini i h. d.

§ 104. *Słowy čužaziémnyja*, uziatyja z čužoj mowy daŭno, pišucca tak, jak héta čuwać u štodziénnym užytku: litara, akanom, arhanisty, palaruš, kalidor, lewarwér, kamisija i h. d.

Słowy čužaziémnyja, što ŭžywajucca ŭ knižkach i ŭ knižnaj mowie i da narodu nie dajšli abo dajšli niadaŭna, pišucca tak, jak u téj mowie, skul jany ŭziatyja: telehráf, telehrama, literatura, monolóh, teátr, dynastyja, partyja, redakcyja, inspéktar, dyréktar, redaktar*) i h. d.

*) u takich razoch ar zamiésta or pad upływam biełaruskich słoŭ na—ar: pisar, znachar i h. d.

Zamiésta padwojnych zyčnych pišucca prostyja: kasa, masa, telehrama, Finlandyja, Holandyja — a nia kassa, massa, telehramma, Hollandyja Finnlandyja i h. d.

Čužaziémnaje *l* pieradajécca miahkim *l*, a nia ćwiordym *ł*: London, filozofija, monoloh i h. d.

Tréba zaŭważyć prawapis u takich razoch, jak redakcyja, nacyja, Francyja, racyja; redakcyjny, nacyjanalny, racyjanalny; Holandyja, Finlandyja, Kurlandyja.

V.

S k a z.

§ 105. U mowie kožnaje słowa ŭžywajecca nie asobna, a ŭ źwiazku z druhimi. Jak wiažucca pamiž saboju słowy ŭ mowie pakazwaje nawuka ab skazie.

U mowie my wykazwajem słowami roznyja dumki.

Dumka wykazanaja słowami nazywajecca skazam: *Pastuch trubić. Zorki zihaciać na niébie.*

Słowy, z jakich składajecca skaz, nazywajucca **čaścinami skazu.**

Čaściny skazu dziélacca na **asnoŭnyja** i **dadanyja.**

Asnoŭnyja čaściny dźwié: **dziéjnik** i **skaźnik.**

Dziéjnik pakazwaje asobu abo réč, jakaja niéšta *dziéić* abo z jakoju niéšta

dziéicca: *pastuch* trubić; *zorki* zihaciać i h. d.

Uwaha. Wiélmi wažna zaŭważyć toje, što dziéjnik staić u nazoŭnym skłonie (adkazwaje na pytańnie—*chto? što?): pastuch* trubić, *trawa* raście, *jany* pryjšli, *piać* bolš za čatyry i h. d.

Skaźnik pakazwaje, *što* ŭ skazie *kažacca* ab dziéjniku, abo što dziéjnik dziéić ci što z im dziéicca: pastuch *trubić,* zorki *zihaciać,* trawa *zialonaja* i h. d.

§ 106 Dadanyja čaściny skazu dadajucca abo da dziéjnika, abo da skazu. Woźmiem, napr., taki skaz: *Cikaŭnyja knižki lažać na palicy.* Tutaka *knižki*—dziéjnik, *lažać*—skaźnik; słowa *cikaŭnyja* adnosicca da dziéjnika (na pytańnie *jakija* knižki?—cikaŭnyja); słowa *na palicy*)* adnosicca da skazu (na pytańnie *dzié* lažać?—na palicy).

Da dadanych čaścinaŭ mowy mohuć dadawacca druhija dadanyja čaściny. Woś, napr., skaz: *Krawiéc pašyŭ dóbruju świtku.*

*) pryjmiéńnie ŭ skazie nia ličycca za asobnuju čaścinu.

Krawiéc pašyŭ—héta asnoŭnyja čaściny (dziéjnik i skaźnik). *Što* pašyŭ?—pašyŭ *śwítku:* héta značyć, *śwítku* adnosicca da *pašyŭ; jakuju* śwítku?—*dobruju:* značyć *dobruju* adnosicca da *śwítku,* da dadanaje čaściny.

Taja čaścina skazu, što adkazwaje na pytańni *jaki?, čyj?, katory?, kolki?* nazywajecca **aznačéńniem:**

Jon maje **dobruju** (jakuju?) *knižku.*
Syn lubić **swajho** (čyjho?) *baćku.*
Palaŭničy zabiŭ **čaćwiértaha** (katoraha?) *cieciaruka.*
Ja maju **piać** (kolki?) *bratoŭ.*

Kali-ž słowa adkazwaje na pytańni *kaho? čaho? kamu? čamu? kaho? što? kim? čym? pry kim? pry čym?,* to jano nazywajecca **dapaŭniéńniem.**

Naprykład: *Waźmi brytwu* **ad dziciaci** (ad kaho?). Nia lublu ja **miésta** (čaho?) i h. d.

Uwaha. Dapaŭniéńnie, što staić u winawalnym skłonie *(kaho? čaho?),* nazywajecca prostym, usié inšyja nazywajucca *uskosnymi.*

Tyja słowy, što aznačajuć čas, miéjsca, pryčynu, métu abo sposab

dziéjnaści, nazywajucca **akaličnaściami času, miéjsca, pryčyny i sposabu.**

Akaličnaść času adkazwaje na pytańni *kali? ci doŭha? ad jakoha i da jakoha času?* Naprykład: *Wiečarom* pajšoŭ doždž. *Uściaž* pa tabié płaču. Pracuj *zrańnia až da źmiarkańnia.*

Akaličnaść miéjsca adkazwaje na pytańni *dzié? skul? kudy?* Naprykład: *Biada* **ŭ bary** *jaho spatkała.* **Z niéba** *zwaliłasia zorka. Réki pływuć* **u mora.**

Akaličnaść pryčyny adkazwaje na pytańnie *čamu? dziela jakoje pryčyny?* Naprykład: *Jon* **za rabotaj** *nia budzie mieć času j pamiérci. Jon wiarnuŭsia damoŭ* **dziela baćkoŭ.** *Chata zaharéłasia* **ad piéčy.**

Akaličnaść méty adkazwaje na pytańni *našto? dla jakoje méty?* Naprykład: *Jon šmat dajé* **na biédnych.** *Wały pajšli wadu* **pić.**

Akaličnaść sposabu pakazwaje *jak, jakim sposabam* niéšta robicca. Naprykład: **Cicha** *śpić dziciatka. Pajšla ŭ miésta* **piechatoju.**

§ 107. Tyja skazy, što majuć tolki asnoŭnyja čaściny, h. z., dziéjnik i skaźnik, nazywajucca **karotkimi**: *Sonca ŭzyjšło. Baćka haré.*

Tyja, što majuć aprača asnoŭnych čaścin i dadanyja, nazywajucca **raźwitymi**: *Pobač raskinuliś rodnyja wioski. Žalem ściskajucca hrudzi.*

Skazy, što majuć dziéjnik, nazywajucca **poŭnymi**. *U panoŭ było ihryšča. Usio śpić.*

Tyja skazy, što dziéjnika nia majuć, ale jon razumiéjecca, ab im možna dahadacca, nazywajucca **niapoŭnymi**: *U adnaho čaławiéka byli dwa syny. Žyli sabié zhodna* (razumiéjecca syny).

Kali-ž ab dziéjniku i dahadacca niélha, to héta **biezasabowy** skaz (h. z., biez asoby abo réčy, ad jakoje zaléžyć dziéjnaść). *Sciamniéła. Hrymić. Čužym rozumam wiék nie pieražywiéš. Choć blizka widać, dy daloka dybać. Ciarpiéńniem i pracaj hory pieranosiać.*

Kali ŭ skazie dwa ci bolš dziéjniki, skaźniki, dapaŭniéńni, aznačéńni ci adnolkawyja akaličnaści, to taki skaz nazywajecca **źlitym**. Naprykład: *Idzié žniaja i wiésieła piajé. Wiésieła j chutka* minutka ŭ minutku zojdzie nam čas. *U stuku i hruku* zabudziem my muku pracy swajé.

§ 108. Kožnuju čaścinu skazu možna raźwić u céły **skaz dadany**, jaki dadajécca da **skazu asnoŭnaha.** Zamiésta— nichto nia wiédaje *čužoha abiédu*, možam skazać: nichto nia wiédaje, *jak chto abiédaje*. Nichto nia wiédaje—héta skaz asnoŭny; *jak chto abiédaje* — héta dadany skaz dapaŭniéńnia, bo jon zamianiaje dapaŭniéńnie (čužoha *abiédu*).

Tak sama, jak skaz dapaŭniéńnia, mohuć być dadanyja **skazy dziéjnika, aznačéńnia i roznych akaličnaściej**, kali jany zamianiajuć dziéjnik, aznačéńnie i akaličnaści. Napr.: I toj bahatyr, *chto maje ŭsialakaha dabra*, i toj, *chto dužy i zdarowy*. Haj, *što byŭ ciomny*, zazielaniŭsia. Nichto nia dojdzie tudy, *dzié kančajecca ziamla*. Tady paparać zaćwicić, *kali na wiarbié wyrastuć hrušy*. Budzie hoład, *bo zbožža nie ŭradziła*. Pryjšli da chaty, *kab supačyć*. *Jak ty da ludziéj*, tak ludzi da ciabié.

Uwaha. Skazy dadanyja inakš nazywajucca **zaléžnymi**, bo jany zaléžać ad asnoŭnaha skazu. Tady skaz asnoŭny nazywajecca **niezaléžnym**.

§ 109. Prydatak—héta jość aznačéńnie, wykazanaje imiéńniem; staić jano

ŭ tym samym skłonie, jak i toje słowa, da jakoha jano adnosicca. Naprykład: *Astaŭsia adzin syn*, **sirata**. *Ech ty, Nioman*, **raka**. *Janka*, **brat majho tawaryša**, *wiélmi lubić palawańnie*.

Prydatak z usimi tymi słowami, što da jaho adnosiacca, wydzialajecca koskami(,).

Zwarotak tak sama wydzialajecca koskami. *Radzi*, **Boža**, *žyta!* Śpi, naš miléńki sakolik! Braćcia, ci zmožam hramadzkaje hora?

§ 110. U pisanaj mowie stawiacca roznyja **znaki prypynku**.

Punkt (.) stawicca paśla kožnaha zakončanaha skazu.

Koska (,) wydzialaje zwarotak, prydatak, dadanyja skazy z asnoŭnaha i raździalaje padobnyja čaściny ŭ zlitym skazie. Naprykład: *Latuć da nas, latuć jany z dalokaj, ciopłaj starany, niasiécca kryk ich nad ziamloj, bo bačuć ŭžo kraj rodny swoj.*

Koska zwyčajna staić pierad *a, bo, ale, kali, dzié, jaki, katory, chto, što, choć* i ŭ inšych razoch.

Koska raździalaje tak samą i niezaléžnyja skazy, kali jany duža karotkija, albo pamiž imi staić *i, a, ale*. *Léta žbiraje*, **a** *zima prajadaje. Zahrymiéŭ hrom*, **i** *pajšoŭ doždž. Smačny žabie haréch*, **ale** *zuboŭ Boh nia daŭ.*

Kali-ž niezaléžnyja skazy ničym nia źwiazany i nia zusim karotkija, to pamiž imi stawicca **punkt z koskaj** (;). Naprykład: *Wiasnoju kosy sonca što dzień robiacca ciapléjšymi. Ptuški piajuć zyčniéj i wiesialéj; pierajka na ich aświažajecca, i sami jany ažyŭlajucca.*

Dwa punkty (:) stawiacca:

1) pierad pieraličéńniem, kali jość słowa, što abyjmaje ŭsio pieraličanaje, naprykład: *Hod maje čatyry* **pary:** *wiąsnu, léta, wosień, zimu.*

2) pamiž niezaléžnymi skazami, kali adzin abjaśniaje druhi — *Tut nia handal, tut nia krama: niama dziohciu, niama soli.* Naahuł, *dwa punkty* blizka toje samaje, što słowa *značyć.*

Praciažnik (—) stawicca paśla pieraličéńnia, dzié prapuščana niéjkaje słowa i, naahuł, tam, dzié chočam *praciahnuć* uwahu čytara, naprykład:

wiasna, léta, wosień i zima — pary hodu. Padsadzi — sarwu ja hrušku.

Niedakaz (...) stawicca, kali dumka nie dakazana, napr.: *Skazaŭ-by ja tabié... ale što tam hawaryć.*

Pytalnik (?) staić paśla pytańnia. *Dzié-ž ty héta, moj kałasok?*

Kličnik (!) staić paśla kliču, napr.: *Dobry wiéčar, panie haspadáru!* Adważna, braćcia!

U **čužasłowie** „—“ stawiacca abo čužyja słowy (nia téj asoby, što haworyć ci raskazwaje), abo słowy niéčym asabliwyja, napr.: *Uziaŭ šapku i, skazaŭšy: „Astawajciesia zdarowyja“! wyjšaŭ z chaty. „Naša Dola“— piéršaja biełaruskaja hazéta.*

U **skobki** biarécca pajaśniéńnie abo pabočnaja dumka: Biełaruskija plamiéńni (krywičy, dryhwičy i radzimičy) zdaŭna żywuć na swajoj ziamli.

Hétaha-ž aŭtara

Беларуская граматыка

для школ

ruskimi litarami drukujecca
i skora wyjdzie ŭ świét.